

Evaluering af Digitalt Bornholm

April 2006

Indhold

1	Resumé.....	1
2	Indledning	5
2.1	Evalueringens formål.....	5
2.2	Metode.....	5
3	Digitalt Bornholms form	7
3.1	Baggrunden for Digitalt Bornholm	7
3.2	Målsætningerne med Digitalt Bornholm	7
3.3	Digitalt Bornholms hovedtemaer	9
3.4	Projekternes status.....	10
3.5	En decentral projektmodel.....	10
3.6	Organiseringen af Digitalt Bornholm	11
3.7	Sammenfatning	12
3.8	Var målene realistiske?	12
4	Erhvervsudvikling	16
4.1	IKT-mæssig opkvalificering af turisterhvervet	16
4.2	IKT-mæssig opkvalificering af øvrige erhverv	20
4.3	Kunsthåndværkerportalen	23
4.4	SoftCenter	28
4.5	Bornholm.biz	28
4.6	Sammenfatning	29
5	Digital Forvaltning	31
5.1	Projekt FESD.....	31
5.2	Projekt Intranet og Internet.....	32
5.3	Projekt GIS	33
5.4	E-demokrati	33
5.5	Projekt Bornholm.dk	33
5.6	Projekt E-faktura.....	34
5.7	Projekt Fritids- og Foreningsregister	34
5.8	Sammenfatning	34
6	Formidling	37
6.1	Medieanalyse	37
6.2	Sammenfatning	42
7	Fremadrettet perspektivering	43
7.1	Forslag til fremadrettede initiativer til VTU	43
7.2	Videreførelse af erfaringer.....	46
8	Bilag.....	47
8.1	Bilag A: Oversigt over interviewpersoner og projekter	48
8.2	Bilag B: Digitalt Bornholm – organisationsplan	49
8.3	Bilag C: Statistik vedrørende portalerne	50
8.4	Bilag D: Udvalgt statistik.....	51

1

Resumé

I slutningen af 2002 besluttede Folketinget at bevilge 24,4 mio. kr. til rammeprogrammet Digitalt Bornholm. Det skete blandt andet på baggrund af, at man på Bornholm ikke har oplevet den samme befolkningsmæssige og økonomiske fremgang sammenlignet med andre dele af Danmark.

For at medvirke til at rette op på denne skæve udvikling blev der i 1999 nedsat en tværministeriel arbejdsgruppe, som havde til opgave at prioritere og implementere forslag inden for forskellige områder, herunder forskning/uddannelse og IT/distancearbejde, samt undersøge mulighederne for at iværksætte nye initiativer. Arbejdsgruppen prioriterede efterfølgende en række nye initiativer under projektet Digitalt Bornholm i samarbejde med repræsentanter fra Bornholm.

Digitalt Bornholms mål og projekter

De overordnede målsætninger med Digitalt Bornholm er at bidrage til et samlet løft for anvendelsen af informations- og kommunikationsteknologi i den offentlige forvaltning og i erhvervslivet på Bornholm. Udgangspunktet var, at det på Bornholm er muligt - på grund af øens størrelse, beliggenhed og begrænsede befolkningsmængde - at afprøve projekter om digital forvaltning i den offentlige sektor, før de eventuelt iværksættes i større stil i resten af Danmark.

Digitalt Bornholm omfatter overordnet set fire temaer:

- Digital forvaltning
- Fremme af et IT-miljø i det bornholmske erhvervsliv
- IT-uddannelse
- Forskning og udvikling på Bornholm.

Denne evaluering omfatter alene de to førstnævnte temaer.

De overordnede målsætninger omfatter, at virksomheder og borgere skal kunne kommunikere elektronisk med det offentlige på flere områder. Virksomheder og det offentlige skal have adgang til en tilstrækkelig IT-kyndig arbejdskraft på øen, ligesom virksomheder skal integrere digital teknologi i deres forretningsstrategi.

For at give IT-udviklingen på Bornholm det bedst mulige løft, var det hensigten, at lokale firmaer i branchen skulle inddrages i et samarbejde, hvorved lokalt etablerede virksomheder af forskellig art ville få mulighed for at levere produkter og ydelser. En yderligere målsætning var, at Bornholm bliver i stand til at tiltrække virksomheder fra andre landsdele på grundlag af et kvalificeret arbejdskraftudbud, relevante industrielle miljøer, forskning og videnopsamling, og et lokalt marked.

Inden for temaet *digital forvaltning* var det målsætningen, at der etableres en 24 timers borgerservice med en fælles hjemmeside, der efterhånden udbygges, så borgerne kan benytte selvbetjening. Parallelt hermed var det målsætningen, at de kommunale administrative løsninger udvikles til elektronisk sagsbehandling og dokumenthåndtering som fælles administrative løsninger, der vil muliggøre et mere integreret samarbejde og en fordeling af opgaverne mellem kommunerne. Herudover var det målsætningen at udføre forsøg med at udvikle den demokratiske information og debat op til kommunalvalget 2001.

Målsætningerne for digitalt forvaltning er blevet udmøntet gennem implementering af delprojekterne *Intranet og Internet*, *Elektronisk sags- og dokumenthåndteringssystem i regionskommunen (FESD)*, *E-faktura*, *Projekt Fritids- og Foreningsregister*, *E-demokrati*, *Bornholm.dk* samt *Geografisk InformationsSystem (GIS)*.

Inden for temaet *Fremme af et IT-miljø i det bornholmske erhvervsliv* var det målsætningen, at Digitalt Bornholm skal iværksætte særlige tiltag rettet mod IT-kompetencer i turistindustri og kunsthåndværk på Bornholm, så disse erhvervs ydelser kan udbydes i e-handel, og så de optimalt kan drage nytte af mulighederne i aktuelle landsdækkende elektroniske tiltag - så som Danmarks Turistråds Internetportal. Endelig skal Digitalt Bornholm understøtte et initiativ bredt rettet mod erhvervslivet, der har til formål at forbedre virksomhedernes digitale kommunikation, indbyrdes og med det offentlige, herunder relevant opkvalificering.

Som et led i Digitalt Bornholm var det endvidere målet at understøtte et lokalt SoftCenter initiativ, der har til formål at etablere et netværk mellem IT-virksomheder og kuvøse for nye virksomheder samt skabe mulighed for nye praktikpladser til IT-uddannelser i et samarbejde med de IT-uddannelsesmæssige tilbud på Bornholm.

Målsætningerne for *Fremme af IT-miljø i det bornholmske erhvervsliv* er blevet udmøntet gennem implementering af delprojekterne *IKT-mæssig opkvalificering af turismeerhvervet*, *IKT-mæssig opkvalificering af øvrige erhverv*, *Kunsthåndværkerportalen* samt erhvervsportalen *Bornholm.biz*. Det planlagte *SoftCenter* blev fravalgt i løbet af projektperioden, og midlerne blev i stedet anvendt til implementering af erhvervsportalen *Bornholm.biz*.

Er målene blevet indfriet?

Indledningsvist skal det nævnes, at der på tidspunktet for evalueringens gennemførelse er 2 projekter, *FESD* og *bornholm.biz*, som ikke er fuldt implementeret. Projekterne udgør til sammen ca. 40 % af den samlede bevilling til Digitalt Bornholm, hvilket gør det vanskeligt at foretage en evaluering af de opnåede erfaringer og resultater i de 2 projekter. Det har stor betydning for evalueringens overordnede konklusioner, idet implementeringen af et nyt elektronisk sags- og dokumenthåndteringssystem i regionskommunen har stor betydning for opfyldelsen af målsætningen om en digital forvaltning med digital selvbetjeningsmuligheder for borgere og virksomheder mv.

Med udgangspunkt i ovenstående er det evalueringens overordnede konklusion, at udmøntningen af projekterne under Digitalt Bornholm er blevet gennemført i overensstemmelse med de overordnede målsætninger, og det er vurderingen, at der er genereret en række gode erfaringer og resultater inden for de enkelte projekter på Bornholm.

De overordnede mål for Digitalt Bornholm er meget ambitiøse og bredt favnende på 2 hver for sig omfattende temaer. Digitalt Bornholm sigter med sin projektportefølje at implementere de overordnede målsætninger bredt, hvilket medfører en relativ stor spredning mellem de enkelte projekters målsætninger.

Det er vanskeligt at foretage en vurdering af sammenhængen mellem udviklingen på Bornholm og de direkte effekter af Digitalt Bornholm. Det er f.eks. vanskeligt at vurdere, hvilken effekt Digitalt Bornholm har haft på udviklingen af arbejdspladser, idet der ikke foreligger et tilstrækkeligt statistisk grundlag herfor.

Det er således gældende, at denne evaluering i høj grad baserer sig på interviews med projektaktører og projektdeltagere.

Generelt informationsteknologisk løft

Det er evalueringens samlede vurdering, at rammeprogrammet Digitalt Bornholm har bidraget til et informationsteknologisk løft på Bornholm, og at brugen af IT på øen generelt er blevet fremmet i kraft af de gennemførte projekter. Der er således etableret IT-baserede platforme og strukturer i form af portalprojekterne og f.eks. regionskommunens intra- og Internethjemmeside, som ikke var på plads, inden Digitalt Bornholm – og som måske ikke var blevet udviklet i samme omfang og med samme hastighed uden rammeprogrammet.

Det er den klare holdning blandt projektaktørerne, at der er sket et informationsteknologisk løft på Bornholm som følge af projektet. Denne holdning nuanceres af de gennemførte telefoninterviews med projektdeltagerne, hvor flertallet af respondenterne også inden projektet anvendte IT i deres arbejde. Dog synes brugen af IT efter projektet især mere udbredt blandt kunsthåndværkerne.

Udvikling i erhvervslivet

Det er den overordnede konklusion, at udmøntningen af projekterne under temaet *Erhvervsudvikling* må vurderes positivt i forhold til Digitalt Bornholms overordnede målsætninger, hvor særligt portalprojekterne vurderes til at have bidraget positivt til den regionale udvikling samt bidraget til et IT-kompetenceløft inden for henholdsvis turisterhvervet og kunsthåndværkerhvervet på Bornholm.

Der er ikke etableret et bornholmsk IT-miljø i form af et *SoftCenter*. Men det spiller også ind, at der mod forventning ikke eksisterede et tilstrækkeligt lokalt IT-kompetenceberedskab, der i tilstrækkeligt omfang kunne løfte opgaverne som hovedleverandører til projekterne. Dog har de landsdækkende nyhedsstationers afdelinger på Bornholm spillet en stor rolle, ligesom der er eksempler på, at lokale IT-virksomheder har fungeret som underleverandører.

Udvikling af den digitale forvaltning

Det er vurderingen, at udviklingen af den digitale forvaltning i Bornholms Regionskommune overordnet set er blevet styrket i kraft af Digitalt Bornholm, også når det tages i betragtning, at ESDH-projektet endnu ikke er færdiggjort. Kommunikationsstrukturer er blevet lagt om og gjort mere digitale i forbindelse med f.eks. regionskommunens elektroniske håndtering af fakturaer, men der er fortsat et stykke vej til, at 24-timers borgerservice er etableret.

Der kan ikke siges noget entydigt om, hvilken betydning projekterne under *Digital Forvaltning* har haft for den regionale udvikling, men det er evalueringens overordnede konklusion, at Digitalt Bornholm har fungeret som dynamo for regionskommunens muligheder for at udvikle digital forvaltning. For nogle af projekterne, som ESDH og regionskommunens hjemmeside og intranet, har rammeprogrammet medvirket til at igangsætte og implementere projekter hurtigere og i et større omfang, end regionskommunen som udgangspunkt selv kunne gøre det. For andre projekter udgør rammeprogrammet hele grundlaget for, at projekterne kunne realiseres.

Der er ikke etableret en 24-timers borgerservice i det omfang, som fremgår af de overordnede intentioner med Digitalt Bornholm, men det hænger sammen med, at implementeringen af ESDH har taget længere tid end forventet. Det største potentiale for at fremme den digitale kommunikation mellem virksomheder og det offentlige synes således fortsat at ligge i implementeringen af et nyt ESDH i regionskommunen, som kan danne grundlag for etablering af en mere udstrakt grad af digital selvbetjening.

Digitalt Bornholms bidrag til indførelse af E-faktura til afregning af leverancer til det offentlige må indirekte forventes at medvirke til at forbedre IT-anvendelsen i erhvervslivet på Bornholm og virksomhedernes digitale kommunikation med det offentlige.

Digitalt Bornholm har opfyldt målsætningen om at høste erfaringer med E-demokrati, hvor der i forbindelse med valg til Regionsrådet i 2002 blev etableret et valgsite, der informerede borgere og pressen om kommunesammenlægningen. Der blev efterfølgende gennemført en selvstændig evaluering af erfaringerne med projekt E-demokrati.

Projektmodellen og samspillet

Projektmodellen for Digitalt Bornholm er karakteriseret ved en høj grad af decentralisering, hvor ansvaret for gennemførelsen af Digitalt Bornholm og anvendelsen af bevillingen påhviler Bornholms Regionskommune, mens Ministeriet for Videnskab Teknologi og Udvikling spiller en mere overordnet rolle.

Det er evalueringens overordnede vurdering, at den valgte projektmodel overordnet set har fungeret hensigtsmæssigt for alle aktører inden for Digitalt Bornholms organisatoriske rammer.

Fordelen ved modellen er, at den skaber mulighed for en høj grad af ejerskab blandt de involverede aktører i projektorganisationen, idet de har stor indflydelse på udformningen af projekterne. Projektaktørerne udtrykker da også stor tilfredshed med, at ansvaret for udmøntningen af Digitalt Bornholm lægges på regionalt niveau med mulighed og ansvar for at bestemme og prioritere konkrete indsatsområder og projekter, og det er et gennemgående træk, at projektaktørerne føler et udbredt ejerskab og ansvar til de projekter, som de har deltaget i.

Samspelet mellem aktørerne inden for det organisatoriske set-up vurderes generelt som godt, hvor der endvidere gives udtryk for stor tilfredshed med sekretariatets indsats.

Forankring og formidling af viden og erfaringer

Det er den overordnede konklusion, at der er sket en forankring af den viden og erfaringer, som projektaktørerne og –deltagerne har opbygget gennem projekterne under Digitalt Bornholm. Den decentrale projektmodel med stor grad af lokalt ansvar og indflydelse på udmøntningen af projekterne synes at skabe gode rammer for lokal forankring af viden og erfaringer.

Det er væsentligt at hæfte sig ved, at regionskommunen har givet bevilling til fortsat drift og videreudvikling af portalerne. Samtidigt er der bevilget midler til videreudvikling af portalerne, hvor f.eks. Destination Bornholm satser på at blive blandt de første, der kan tilbyde on-line booking af pakkerejser via turistportalen.

Ydermere har projekterne under temaet *Digital Forvaltning* skabt basis for øget digital kommunikation med det offentlige. En basis, som forstærkes med den forventede, snarlige færdiggørelse af regionskommunens elektroniske sags- og dokumenthåndteringssystem.

Det er karakteristisk, at projekterne under Digitalt Bornholm blev udbudt over en relativ kort tidshorison i projektets opstartsfasen, og at sekretariatet ikke på det tidspunkt havde særlige forudsætninger for at gennemføre IT-udbud.

Svagheden ved denne fremgangsmåde er, at det i starten ikke var muligt at overføre erfaringer fra et udbud til det næste, ligesom det kan have medført en unødigt stor arbejdsindsats som følge heraf. Fordelen ved den valgte fremgangsmåde har på den anden side været, at projekterne under Digitalt Bornholm blev igangsat relativt hurtigt, og at der er sket en væsentlig kompetenceudvikling på Bornholm, som med fordel bør kunne anvendes fremover i forbindelse med udviklingsprojekter generelt.

Endelig skal det fremhæves, at medarbejderne fra sekretariatet er blevet ansat i stillinger på Bornholm, hvor de kan drage nytte af de opnåede erfaringer og kompetencer.

Formidlingen af erfaringerne med Digitalt Bornholm uden for øen er i overvejende grad sket gennem foredrags- og oplægsvirksomhed, hvor blandt andet erfaringerne med sammenlægningen af øens kommuner og amt har været i fokus. Formidlingen og udbredelsen af erfaringerne i forbindelse med de enkelte projekter til det øvrige Danmark synes i nogen grad nedprioriteret som følge af den intensive opstart og projektgennemførelse. Der synes dog at være udbredt et generelt kendskab til Digitalt Bornholm på øen, idet de adspurgte projektdeltagere giver udtryk for et bredt kendskab til projekterne under Digitalt Bornholm.

2 Indledning

I dette kapitel gives en kort præsentation af baggrunden for Digitalt Bornholm samt de overordnede målsætninger for rammeprogrammet og de enkelte projekter samt formålet med evalueringen.

I slutningen af 2000 besluttede Folketinget at bevilge 24,4 mio. kr. til rammeprogrammet Digitalt Bornholm. Det skete blandt andet på baggrund af, at man på Bornholm ikke har oplevet den samme befolkningsmæssige og økonomiske fremgang sammenlignet med andre dele af Danmark.

For at medvirke til at rette op på denne skæve udvikling blev der i 1999 nedsat en tværministeriel arbejdsgruppe, som i samarbejde med repræsentanter fra det daværende Bornholms Amt, de fem kommuner og fra erhvervslivet på Bornholm på øen, formulerede visionen om Digitalt Bornholm, som har til formål at stimulere et generelt løft på Bornholm på IT-kompetenceområdet.

Digitalt Bornholm var oprindeligt tænkt som et treårigt fællesprojekt mellem Bornholms Amt og de fem kommuner på øen.

Evalueringen er gennemført af Bascon A/S i samarbejde med Oxford Research A/S på opdrag af Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling (VTU).

2.1 Evalueringens formål

Formålet med evalueringen er at evaluere resultaterne og erfaringerne med projektets form, mål og resultater. Evalueringen har endvidere til formål at komme med bidrag til, hvordan der kan bygges videre på resultaterne og erfaringerne.

Det er alene aktiviteterne under Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling, der er omfattet af evalueringen. Projekter og aktiviteter i forbindelse med Undervisningsministeriets del af bevillingen, som vedrører forskning og uddannelse, er således ikke omfattet af evalueringen. Evalueringen omfatter således alene temaerne Digitalt forvaltning samt fremme af et IT-miljø i det bornholmske erhvervsliv.

Det skal understreges, at evalueringen ikke omfatter det økonomiske grundlag for Digitalt Bornholm og projektets målopfyldelse i forhold til denne, ligesom evalueringen ikke vurderer medfinansiering af projekterne fra EU og deltagende virksomheder mm.

Der er endvidere ikke tale om en egentlig evaluering af de enkelte projekter og aktiviteter under Digitalt Bornholm, idet der er fokuseret på projektets overordnede og tværgående temaer.

2.2 Metode

Evalueringens metodiske tilgang er baseret på en kombination af desk research, interviews og analyse.

Den gennemførte desk research omfatter gennemgang af relevante dokumenter, som er stillet til rådighed af sekretariatet for Digitalt Bornholm i form af aktstykke, notater, referater, udbudsmaterialer mm. Der er endvidere foretaget en gennemgang af relevant foreliggende statistisk materiale fra Danmarks Statistik, men der er ikke gennemført selvstændige og målrettede statistiske undersøgelser i forbindelse med evalueringen.

Der er gennemført en række kvalitative interviews med aktører, som har deltaget i Digitalt Bornholm. Derudover er der gennemført 13 telefoninterviews med deltagende virksomheder i projekterne under turisme, kunsthåndværk og øvrige erhverv. I alle telefoninterviews er der spurgt ind til interviewpersonens brug af projekter under digital forvaltning. Udvælgelsen af interviewpersoner er sket med udgangspunkt i at tegne et så nuanceret billede af Digitalt Bornholm som muligt på grundlag af evalueringens omfang og formål.

Identifikationen af personer til telefoninterview er sket ved, at informanterne i de kvalitative interview er blevet bedt om at liste mulige interviewpersoner.

Der er endvidere gennemført en medieanalyse, der omfatter en undersøgelse af, hvordan og i hvilket omfang Digitalt Bornholm er blevet fremstillet i medierne i perioden fra januar 2000 til januar 2006. Analysen er foretaget med udgangspunkt i artikeldatabasen InfoMedia, hvor alle artikler samles fra en række forskellige landsdækkende medier.

3 **Digitalt Bornholms form**

I det følgende afsnit fremgår en beskrivelse af Digitalt Bornholms form, herunder en kort redegørelse for rammeprogrammets målsætninger, hovedtemaer, status projektmodel samt projektorganisation. I forlængelse af dette følger en analyse, der sammenfatter vurderingerne af de beskrevne elementer i Digitalt Bornholms form. Der gives en vurdering af, om projektmodellen har været hensigtsmæssig samt en vurdering af samspillet mellem aktørerne inden for de organisatoriske rammer.

3.1 **Baggrunden for Digitalt Bornholm**

Rammeprogrammet Digitalt Bornholm er som tidligere nævnt startet som et 3-årigt fællesprojekt mellem Bornholms Amt og øens 5 kommuner, der gennem en række målrettede aktiviteter har det mål, at der på Bornholm sker et generelt løft med hensyn til viden om og anvendelse af IT. Efter sammenlægningen af de 5 kommuner og amtet til Bornholms Regionskommune er ansvaret for projektet overdraget til regionskommunen.

Formål og præmisser for Digitalt Bornholm er formuleret i et Aktstykke¹ til Folketingets Finansudvalg.

Det fremgår af Aktstykket, at Digitalt Bornholm omfatter fire elementer:

- Overgang til digital forvaltning i kommuner og amt
- Fremme af et IT-miljø i det bornholmske erhvervsliv
- IT-uddannelse
- Forskning og udvikling på Bornholm.

På baggrund af Aktstykket blev der indgået en kontrakt mellem daværende Forskningsministerium og Bornholms Amt om udmøntningen af Digitalt Bornholm. Som følge af sammenlægningen af Bornholms kommuner og amt samt ny navngivning af ministeriet blev der oktober 2002 formelt indgået en ny kontrakt mellem VTU og Bornholms Regionskommune.

Bornholms Regionskommune har således ansvaret for gennemførelsen af Digitalt Bornholm og bevillingsanvendelsen.

3.2 **Målsætningerne med Digitalt Bornholm**

De overordnede målsætninger med Digitalt Bornholm er at bidrage til et samlet løft for anvendelsen af informations- og kommunikationsteknologi i den offentlige forvaltning og i erhvervslivet på Bornholm. Udgangspunktet var, at det på Bornholm er muligt - på grund af øens størrelse, beliggenhed og begrænsede befolkningsmængde - at afprøve projekter om digital forvaltning i den offentlige sektor, før de eventuelt iværksættes i større stil i resten af Danmark.

De overordnede målsætninger omfatter, at virksomheder og borgere skal kunne kommunikere elektronisk med det offentlige på flere områder. Virksomheder og det offentlige skal have adgang til en tilstrækkelig IT-kyndig arbejdskraft på øen, ligesom virksomheder skal integrere digital teknologi i deres forretningsstrategi.

For at give IT-udviklingen på Bornholm det bedst mulige løft, var det hensigten, at lokale firmaer i branchen skulle inddrages i et samarbejde, hvorved lokalt etablerede virksomheder af forskellig art ville få mulighed for at levere produkter og ydelser. En yderligere målsætning var, at Bornholm bliver i stand til at tiltrække virksomheder fra andre landsdele på grundlag af et kvalificeret arbejdskraftudbud, relevante industrielle miljøer, forskning og videnopsamling, og et lokalt marked.

---

¹ "Aktstykket om Digitalt Bornholm og Bornholms Forskningscenter" af 6. december 2000

Inden for temaet *digital forvaltning* var det målsætningen, at der etableres en 24 timers borgerservice med en fælles hjemmeside, der efterhånden udbygges, så borgerne kan benytte selvbetjening. Parallelt hermed var det målsætningen, at de kommunale administrative løsninger udvikles til elektronisk sagsbehandling og dokumenthåndtering som fælles administrative løsninger, der vil muliggøre et mere integreret samarbejde og en fordeling af opgaverne mellem kommunerne. Herudover var det målsætningen at udføre forsøg med at udvikle den demokratiske information og debat op til kommunalvalget 2001.

Målsætningerne for digitalt forvaltning er blevet udmøntet gennem implementering af delprojekterne *Intranet og Internet, Elektronisk sags- og dokumenthåndteringssystem i regionskommunen (FESD), E-faktura, Projekt Fritids- og Foreningsregister, E-demokrati, Bornholm.dk* samt *Geografisk InformationsSystem (GIS)*.

Inden for temaet *Fremme af et IT-miljø i det bornholmske erhvervsliv* var det målsætningen, at Digitalt Bornholm skal iværksætte særlige tiltag rettet mod IT-kompetencer i turistindustri og kunsthåndværk på Bornholm, så disse erhvervs ydelser kan udbydes i e-handel, og så de optimalt kan drage nytte af mulighederne i aktuelle landsdækkende elektroniske tiltag - så som Danmarks Turistråds Internetportal. Endelig skal Digitalt Bornholm understøtte et initiativ bredt rettet mod erhvervslivet, der har til formål at forbedre virksomhedernes digitale kommunikation, indbyrdes og med det offentlige, herunder relevant opkvalificering.

Som et led i Digitalt Bornholm var det endvidere målet at understøtte et lokalt SoftCenter initiativ, der har til formål at etablere et netværk mellem IT-virksomheder og kuvøse for nye virksomheder samt skabe mulighed for nye praktikpladser til IT-uddannelser i et samarbejde med de IT-uddannelsesmæssige tilbud på Bornholm.

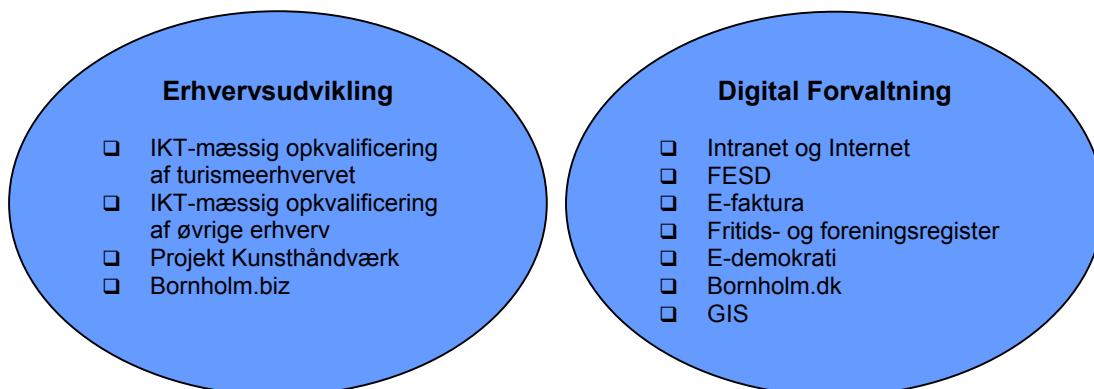
Målsætningerne for *Fremme af IT-miljø i det bornholmske erhvervsliv* er blevet udmøntet gennem implementering af delprojekterne *IKT-mæssig opkvalificering af turismeerhvervet, IKT-mæssig opkvalificering af øvrige erhverv, Kunsthåndværkerportalen* samt erhvervsportalen *Bornholm.biz*. Det planlagte *SoftCenter* blev fravalgt i løbet af projektperioden, og midlerne blev i stedet anvendt til implementering af erhvervsportalen *Bornholm.biz*.

3.3 Digitalt Bornhoms hovedtemaer

I det følgende beskrives de overordnede temaer og projekter under Digitalt Bornholm.

Digitalt Bornholm indeholder 3 hovedtemaer, "Erhvervsudvikling", "Digital Forvaltning" samt "Forskning og Uddannelse", hvor denne evaluering omfatter de to første temaer.

Inden for de 2 hovedtemaer er der formuleret en række delprojekter, som angivet i nedenstående figur.

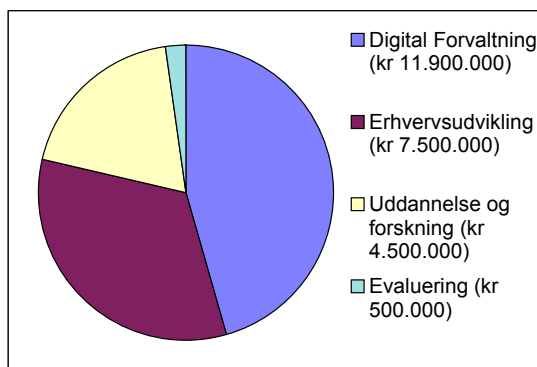
Figur 1: Projektlandskab

Der er i Aktstykket formuleret yderligere et projekt, SoftCenter, som ikke er realiseret. Midlerne hertil anvendes i stedet til finansiering af bornholm.biz-projektet.

Finansiering

Digitalt Bornholm er finansieret med i alt 24,4 mio. kr. på en bevilling afsat på finansloven.

Fordelingen af bevillingen for Digitalt Bornholm fordeler sig således:

Figur 2: Fordeling af bevillingen for Digitalt Bornholm

Der er ikke forudsat medfinansiering fra lokale myndigheder, institutioner og virksomheder, men der er i projekterne inden for erhvervsudvikling tilført medfinansiering fra EU og deltagende virksomheder.

3.4 Projekternes status

Status for de enkelte projekter ved udgangen af 2005, hvor Digitalt Bornholm afsluttes, er:

Projekt	Status
IKT-mæssig opkvalificering af turismeerhvervet	Afsluttet*
IKT-mæssig opkvalificering af øvrige erhverv	Afsluttet*
Projekt Kunsthåndværk	Afsluttet*
Projekt FESD	Forlænget 2006
Projekt E-demokrati	Afsluttet
Projekt E-faktura	Afsluttet
Projekt Fritids- og foreningsregister	Forlænget 2006
Projekt GIS	Afsluttet
Projekt Intranet og Internet	Afsluttet
Projekt Bornholm.dk	Afsluttet*
Projekt Bornholm.biz	Forlænget 2006

* Bornholms Regionskommune har besluttet at finansiere driften af portalerne under Digitalt Bornholm. Projektledelsen forankres i 2006 hos Destination Bornholm, hvorefter driften af portalerne forventes sendt i udbud samlet.

3.5 En decentral projektmodel

Den formelle ramme for udmøntning af Digitalt Bornholm samt bevillingen er reguleret i kontrakten mellem Bornholms Amt og Videnskabsministeriet (nu Bornholms Regionskommune og VTU). Kontrakten fastlægger, at Bornholms Amt havde ansvaret for gennemførelsen af Digitalt Bornholm, herunder bevillingsanvendelsen samt at tilrettelægge en projektorganisation.

Projektmodellen for Digitalt Bornholm er karakteriseret ved en høj grad af decentralisering, hvor ansvaret for gennemførelsen af Digitalt Bornholm, og anvendelsen af bevillingen påhviler Bornholms Regionskommune, mens VTU spiller en mere overordnet rolle som det ansvarlige ressortministerium.

Modellen er samtidigt karakteriseret ved, at projekterne under rammeprogrammet skulle i offentlige udbud, hvor bestyrelsen udgjorde bedømmelseskomitéen og indstillede vinderne til Bornholms Amt. Amtet havde det bevillingsretlige ansvar samt legalitetskontrollen med bevillingen.

Indholdet af de enkelte projekter under Digitalt Bornholm er relativt detaljeret beskrevet i grundlaget for projektet, og ved afholdelse af offentlige udbud var alle projekter relativt præcist beskrevet i projekternes udbudsmateriale hvad angår idé, målsætninger og krav til løsning.

Hermed adskiller modellen sig fra f.eks. Det Digitale Nordjylland, hvor kontrakten mellem VTU og Nordjyllands Amt i højere grad udgør en ramme for projektet, som efterfølgende blev udmøntet gennem afholdelse af projektkonkurrencer. I denne model er det i højere grad op til tilbudsgiveren at foreslå projektidé samt forslag til samarbejds- og løsningsmodeller i relation hertil.

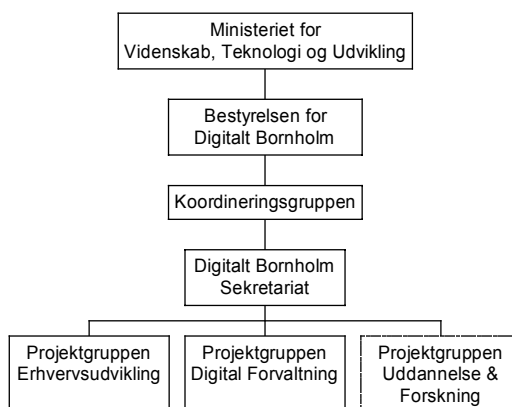
3.6 Organiseringen af Digitalt Bornholm

I den decentrale model har Bornholms Regionskommune ansvaret for tilrettelæggelsen af projektorganisationen.

Digitalt Bornholm er organiseret med en bestyrelse, en koordineringsgruppe, et sekretariat og 3 projektgrupper. Herudover er der etableret en række arbejdsgrupper i forbindelse med projektgrupperne, se organisationsplan for Digitalt Bornholm i bilag.

Der er fastlagt vedtægter for Digitalt Bornholm, der blandt andet indeholder en beskrivelse af organisationen bag Digitalt Bornholm og de relevante ansvarsområder. Til brug for bestyrelsen er der udarbejdet en forretningsorden.

Organisatorisk er Digitalt Bornholm bygget op af følgende elementer:

Det er *bestyrelsens*² opgave at udstikke rammerne for rammeprojektet som helhed og er besluttende i alle væsentlige overordnede forhold. Bestyrelsen har ansvaret for det faglige indhold af det samlede rammeprogram. Bestyrelsen for Digitalt Bornholm er sammensat af repræsentanter fra regionskommunen, Center for Regional- og Turismeforskning (tidligere Bornholms Forsknings- og Udviklingscenter), private virksomheder mm. Og er godkendt af Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling.

Koordineringsgruppen har til opgave at varetage sager af fælles interesse for projektgrupperne eller Digitalt Bornholm som helhed, og fungerer samtidig som et ansættelsesudvalg, med mindre andet fastsættes. Koordineringsgruppens væsentligste opgave er at forberede og indstille sager til bestyrelsen i samarbejde med sekretariatet og projektgrupperne, samt at sikre opfølgning. Koordinationsgruppen består af formand og næstformand fra de tre projektgrupper samt sekretariatslederen.

Sekretariatet varetager opbygning, udvikling samt den daglige administration og koordinering af rammeprogrammet. Opgaverne omfatter blandt andet markedsføring og profilering af Digitalt Bornholm, koordinering af projekter og aktiviteter under Digitalt Bornholm, formidling og erfaringsudveksling, sekretariatsbetjening for bestyrelse, koordineringsgruppe og projektgrupper samt administration og tilsyn med projekterne under digitalt Bornholm.

Projektgrupperne under rammeprogrammet har til opgave at gennemføre de enkelte projekter, herunder varetage den konkrete projektledelse og afrapportering til Sekretariatet, Koordineringsgruppen og Bestyrelsen.

² Kilde: "Kontrakt mellem Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling og Bornholms Regionskommune om drift og ledelse af "Digitalt Bornholm" af oktober 2002.

3.7 **Sammenfatning**

I de følgende afsnit gives en overordnet vurdering af målsætningerne for rammeprogrammet samt en drøftelse af, om den valgte projektmodel har fungeret hensigtsmæssigt. Endelig sammenfattes indtryk af samspillet mellem aktørerne i Digitalt Bornholm, og der gives afslutningsvis en vurdering af, om der er sket en forankring af den opbyggede viden og erfaring gennem Digitalt Bornholm på øen.

3.8 **Var målene realistiske?**

De overordnede mål for Digitalt Bornholm må betegnes som værende meget ambitiøse og bredt favnende på to hver for sig omfattende temaer. Digitalt Bornholm sigter med sin projektportefølje at implementere de overordnede målsætninger bredt, hvilket medfører en relativ stor spredning mellem de enkelte projekters målsætninger.

Målsætningen om at tiltrække flere arbejdspladser til Bornholm på grundlag af et kvalificeret arbejdskraftudbud, relevante industrielle miljøer, forskning og videnopsamling, og et lokalt marked, må vurderes som værende en meget ambitiøs målsætning. Denne evaluering har ikke foretaget en systematisk analyse af den erhvervsmæssige udvikling på Bornholm. Det er vanskeligt at vurdere sammenhængen mellem den erhvervsmæssige udvikling på Bornholm og de direkte effekter af Digitalt Bornholm, for eksempel projekterne under hovedtemaet *Digital Forvaltning*. Det er dog vores umiddelbare vurdering, at Digitalt Bornholm kun har haft en marginal effekt på skabelsen af flere arbejdspladser på Bornholm i projektperioden. Således er arbejdsstyrken på Bornholm gennem de sidste seks år faldet støt³. Med til en vurdering af dette hører imidlertid også spørgsmålet om, hvordan det ellers ville være gået, for eksempel i turisterhvervet, hvis Digitalt Bornholm ikke var blevet gennemført. Det skal denne evaluering imidlertid afholde sig fra at give et svar på.

Målsætning om at tiltrække virksomheder fra andre landsdele er i høj grad knyttet sammen med idéen om at realisere et IT-mæssigt innovations- og forskningsmiljø på Bornholm i form af SoftCentret.

Der gives i de kvalitative interviews udtryk for, at idéen baserede sig på en stor international aktørs planer om at etablere en udviklingsfunktion på Bornholm, og dels at udviklingen synes at være vokset fra idéen om at lokalisere IT-forsknings- og erhvervsmæssige aktiviteter på ét sted. Opfyldelsen af målsætningen skal således ses i lyset af, at SoftCentret ikke blev realiseret.

3.8.1 **Var projektmodellen hensigtsmæssig?**

Dette afsnit analyserer om projektets form har fungeret hensigtsmæssigt. Der fokuseres således på modellen som helhed, den organisatoriske ramme for Digitalt Bornholm samt samspillet mellem de deltagende aktører.

Det er ikke muligt inden for rammerne af denne evaluering at foretage en præcis vurdering af, om den valgte projektmodel er mere hensigtsmæssig end en mere centralstyret model.

Det er dog den overordnede konklusion, at den valgte projektmodel overordnet set har fungeret hensigtsmæssigt for alle aktører inden for det organisatoriske set-up. De kvalitative interviews med projekttaktørerne viser stor tilfredshed med, at ansvaret for udmøntningen af Digitalt Bornholm lægges på lokalt/regionalt niveau med mulighed og ansvar for at bestemme konkrete indsatsområder og projekter.

---

³ Evaluatoren har forsøgt at indhente statistik over antal fjernarbejdspladser, udviklingen i antal arbejdspladser mv., hvilket ikke har været muligt, da sådanne opgørelser ikke foreligger. I stedet bygges på generel statistik fra Danmarks Statistik, se også Bilag D.

Fordelen ved modellen er, at den skaber mulighed for en høj grad af ejerskab blandt de involverede aktører i projektorganisationen, idet de har stor indflydelse på udformningen af projektet. Dette bekræftes i de gennemførte kvalitative interviews, hvor det synes at være et gennemgående træk, at projektaktørerne føler et udbredt ejerskab og ansvar til de enkelte projekter, som de er involveret i.

Der gives udtryk for, at projektmodellen har medført, at der er opbygget en stor erfaring med projektorganisering og projektledelse generelt. Projektorganisationen er karakteriseret ved, at der er nedsat en projektledelse for hvert af de enkelte projekter, som ikke nødvendigvis har været fokuseret på de øvrige projekter. Det indebærer en risiko for, at der ikke skabes en rød tråd mellem projektledelsesniveau og de overordnede målsætninger. Det er erfaringen, at det ville styrke udmøntningen af Digitalt Bornholm generelt og de enkelte projekter, hvis der havde været en mere tværgående projektledelse mellem projekterne, for eksempel i tilknytning til sekretariatet.

Der har fra starten været stor interesse og politisk interesse og opbakning til rammeprogrammet fra Bornholms side. Det er således karakteristisk, at formuleringen af projektet i den tidlige fase gik meget hurtig, og at der tilsyneladende ikke har været grundlæggende uenigheder på Bornholm om implementeringen af rammeprogrammet.

Selv om projektmodellen ikke forudsætter medfinansiering, har Bornholms Regionskommune suppleret med mange medarbejderressourcer i digital forvaltning af projekterne, ligesom der er medfinansiering fra EU's strukturfonde og en mindre medfinansiering fra de deltagende virksomheder i erhvervsudviklingsprojekterne.

3.8.2

Organiseringen af Digitalt Bornholm

Det er den overordnede vurdering på baggrund af den gennemførte dataindsamling, at Bornholms Regionskommune som projektansvarlig efter bedste evne har udmøntet og efterlevet Digitalt Bornholms målsætninger.

Det er karakteristisk for Digitalt Bornholm, at det nyder stor politisk opbakning og interesse på Bornholm.

Digitalt Bornholm er karakteriseret ved en forholdsmæssig omfattende projektorganisation med mange niveauer i form af bestyrelse, koordineringsgruppe og projektgrupper og en række arbejdsgrupper herunder. Den decentrale projektledelse har medført, at der ikke i stort omfang er udvekslet erfaringer projekterne imellem.

Det er karakteristisk, at projekterne under Digitalt Bornholm blev udbudt over en kort tids-horizont i projektets opstartsfasen, og at sekretariatet ikke på det tidspunkt havde særlige forudsætninger for at gennemføre det. Det medførte et stort arbejdspress på sekretariatets medarbejdere, samt at man skulle gøre sig mange erfaringer på kort tid.

Svagheden ved denne fremgangsmåde er, at det ikke har været muligt at overføre erfaringer fra det ene udbud til det næste, og at det kan have medført en unødigt stor arbejdsindsats som følge heraf. Med den forholdsvis korte tidshorizont, som aftalegrundlaget sætter, er den hurtige og parallelle igangsætning af projekterne ikke ulogisk, men det havde sandsynligvis været gavnligt at igangsætte projekterne mere successivt, så erfaringer og viden i et vist omfang kunne genbruges.

Fordelen ved den valgte fremgangsmåde har således på den anden side været, at projekterne under Digitalt Bornholm blev igangsat relativt hurtigt, og at der er sket en væsentlig kompetenceudvikling på Bornholm, som med fordel bør kunne anvendes fremover i forbindelse med udviklingsprojekter generelt. Dette forhold underbygges af, at sekretariatets medarbejdere er blevet brugt som kompetence på andre af regionskommunens projekter ligesom der tilsyneladende er sket en afsmitning af sekretariatets udbudspolitik til regionskommunens IT-sekretariat, som i dag ofte anvender udbudsformen. Det må således betragtes som en stor fordel, at sekretariatets medarbejdere fortsætter i andre ansættelsesforhold på Bornholm, som relaterer sig til projekterne under Digitalt Bornholm.

Det blev midtvejs i projektperioden besluttet at fravælge målsætningen om at etablere et SoftCenter på Bornholm, og i stedet anvende de reservede midler til at udvikle og gennemføre projektet Bornholm.biz. Denne mulighed for bestyrelsen i projektperioden at kunne foretage en markant ændret prioritering i de grundlæggende målsætninger i projektet, må vurderes som en styrke ved projektmodellen, som muliggør en fleksibel og operationel udmøntning af de overordnede målsætninger og den tildelte bevilling.

Det er den sammenfattende vurdering, at Bornholms Regionskommune og projektorganisationen samlet set har levet op til ansvaret for udmøntning af de overordnede målsætninger for Digitalt Bornholm, herunder at foretage nødvendige prioriteringer.

Der gives i de kvalitative interviews udtryk for, at Digitalt Bornholm i starten havde en noget "hovedtung" organisation, hvor bestyrelsens drøftelser blev præget af regionalpolitiske perspektiver. Der måtte eksempelvis kampvalg til at afgøre, hvor sekretariatet for Digitalt Bornholm skulle placeres, hvilket medførte, at sekretariatet i det første år blev placeret i Nexø. Sekretariatet blev herefter fysisk placeret i Rønne i tilknytning til regionskommunens IT-afdeling, hvilket har medført en større synergi mellem disse to sekretariater.

Organiseringen af Digitalt Bornholm forekommer relativt omfattende, og det er spørgsmålet, om det havde været mere hensigtsmæssigt og operationelt med en mere slank organisation, hvor eksempelvis koordineringsgruppens arbejdsopgaver varetages af sekretariatet og projektgrupperne.

Arbejdsgruppen omkring Digital Forvaltning blev i praksis opløst efter omorganiseringen i forbindelse med sammenlægningen af kommunerne, hvilket synes at have medført, at projekttemaet tabte momentum.

3.8.3

Samspillet mellem projektets aktører

Samspillet mellem sekretariatet og projekternes aktører vurderes som godt, og der udtrykkes i de kvalitative interviews stor tilfredshed med sekretariatets arbejde.

Der er ligeledes udelukkende positive udsagn om samarbejdet med VTU, hvor der lægges vægt på fordelene ved den høje grad af decentralisering af beslutnings- og bevillingskompetencen, som karakteriserer projektmodellen.

Det kan sammenfattende konkluderes, at samarbejdet mellem projektaktørerne generelt har fungeret godt. Kunsthåndværkerprojektet, som i projektets første faser var præget af samarbejdsvanskeligheder, synes væsentligt forbedret, blandt andet gennem ansættelsen af en proceskonsulent.

Der udtrykkes i de kvalitative interviews stor tilfredshed med sekretariatslederen for at yde god sekretariatsbetjening, medvirke til et godt samarbejds-klima, og at der er overblik over rammeprogrammets og de enkelte projekters økonomi.

3.8.4

Forankring af viden og erfaringer

Et af formålene med Digitalt Bornholm er at give Bornholm et kompetenceløft på IT-området. Det er i forlængelse heraf væsentligt at fokusere på forankringen af den opnåede kompetence- og erfaringsudvikling på øen, efter at projektperioden for Digitalt Bornholm ophører.

Det er den overordnede konklusion, at der er sket en forankring af den viden og erfaringer, som projektaktørerne og -deltagerne har opbygget gennem projekterne under Digitalt Bornholm. Den decentrale projektmodel med stor grad af lokalt ansvar for og indflydelse på udmøntningen af projekterne synes at skabe gode rammer for lokal forankring af viden

og erfaringer. Der tænkes her for eksempel på processen med at omsætte de overordnede målsætninger til projekter, formulere udbudsmaterialer, gennemføre udbud samt implementere de valgte projektløsninger.

Portalprojekterne under Digitalt Bornholm videreføres i første omgang i et år, hvorefter der forventes gennemført et samlet udbud af den videre drift. Beslutningen om videreførelse af projekterne har væsentlig betydning for øens muligheder for fortsat at forankre de opnåede erfaringer, og det anbefales, at dette fokus fastholdes.

Det er i den sammenhæng væsentligt at fremhæve, at kunsthåndværkerne fortsat ønsker at bidrage til videreførelsen af Kunsthåndværkerportalen på trods af, at der ikke nødvendigvis er økonomiske incitamentter hertil.

Det er endvidere positivt, at medarbejdere fra sekretariatet er blevet ansat i stillinger på Bornholm, hvor de kan drage nytte af de opnåede erfaringer og kompetencer.

4 Erhvervsudvikling

I dette kapitel gives indledningsvist en kort beskrivelse af projekterne under temaet *Erhvervsudvikling*, hvorefter projektets resultater og erfaringer sammenfattes.

Inden for rammerne af Digitalt Bornholm er der gennemført 4 projekter under hovedtemaet "Erhvervsudvikling" med en samlet projektsum på 7,5 mio. kr., som hver indeholder flere delprojekter. Projekterne udgør:

- IKT-mæssig opkvalificering af turisterhvervet
- IKT-mæssig opkvalificering af øvrige erhverv
- Kunsthåndværkerportal.
- Bornholm.biz.

I de næste afsnit gives en kort beskrivelse af projekterne under temaet erhvervsudvikling.

4.1 IKT-mæssig opkvalificering af turisterhvervet

Projekt IKT-mæssig opkvalificering af turisterhvervet består af:

- Portaludvikling, herunder kompetenceudvikling
- Bookingsystem med integreret e-handel, herunder kompetenceudvikling.

Målet med portalen er at styrke markedsføringsindsatsen, mens bookingsystemet skal lette mulighederne for at booke overnatninger på Bornholm. Projektets succeskriterier er øget markedsandel, kompetenceudvikling og øget markedsføring.

4.1.1 Turistportalens resultater og erfaringer

Det er vores samlede vurdering i forbindelse med IKT-mæssig opkvalificering af turisterhvervet, at projektet i væsentlig grad har bidraget til at markere Bornholm på turismeområdet generelt og i relation til at udnytte de digitale muligheder i forbindelse hermed.

Et væsentligt spin-off har været udviklingen af viden og erfaringer med opbygning, udformning og drift af en portal hos Destination Bornholm, som efterfølgende har kunnet tilføre andre projekter værdi. Det har endvidere været med til at danne grundlag for udvikling af nye projektidéer som for eksempel etablering af en cykelportal, hvor cykelturister kan blive inspireret og planlægge cykelferie på Bornholm mv.

Hjemmesiden www.bornholm.info havde premiere i december 2002, og portalen havde i 2002 omkring 450.000 unikke brugere, i 2003 735.000 unikke brugere og i 2004 820.000 unikke brugere. Der er således tale om en væsentlig stigning i unikke besøg i løbet af projektperioden.

Inden der ses nærmere på deltagerne i turistportalen, skal der knyttes en generel kommentar. De metodiske problemer med dataindsamlingen har været størst ved turismeerhvervene. Flere af respondenterne afviste således at have været med i projektet, hvilket kan skyldes, at projektet tidsmæssigt ligger langt tilbage. Den lange tidshorizont gjorde også, at en af respondenterne havde svært ved at huske forventningerne og motiverne til at indgå i projektet. En anden vigtig årsag til virksomhedernes umiddelbare afvisning synes også at være, at virksomhederne havde svært ved at forbinde projektet (Digitalt Bornholm) med for eksempel Turistportalen og bookingsystemet. Således havde nogle været med på et bookingsystem i årevis, hvilket gjorde det endnu mere forvirrende, at det nu også skulle være en del af et nyt projekt.

Deltagernes erfaringer

De tre respondenter gik alle ind i deres respektive projekter med en forventning om at øge deres salg og få mere eksponering. To håbede at styrke deres netværk og samarbejde med andre virksomheder i branchen, mens dette ikke var et motiv/forventning hos den tredje. Ønsket om at lære mere om IT genfandtes hos to af deltagerne, mens den tredje allerede havde tilstrækkelig kompetence på dette felt.

Motiver og forventninger?	
	N= 3
Lære mere om IT i mit arbejde	2
Få samarbejde med andre i "branchen"	2
Styrke mit netværk	2
Få mere salg	3
Få mere eksponering	3
Andet:	
Ved ikke	

Respondenterne bekræftede alle, at de anvendte IT i deres arbejde inden deltagelsen i projektet. Brugen af IT i markedsføring og regnskab samt ekstern kommunikation/e-mail var således allerede meget udbredt.

Tidligere brug af IT?	
	N= 3
Regnskab	2
Markedsføring	3
Ekstern kommunikation/e-mail	3
Andet:	
Ved ikke	

Med dette høje niveau i brugen af IT er det ikke overraskende, at alle respondenter fortsat prioriterer anvendelsen af IT i deres arbejde i dag.

Kun en af respondenterne har oplevet en generel opkvalificering af IT-kompetencerne, og ingen af respondenterne tilskriver deres projektdeltagelse nogen uddannelsesmæssig værdi i forhold til brugen af IT.

Til gengæld er der enighed om, at der er sket en generel opkvalificering af turisterhvervets IT-kompetencer.

Deltagelse i aktiviteter

Ingen af respondenterne har modtaget IT-undervisning i forbindelse med projektet. Derimod har alle tre været involveret i projektudvikling, og to har desuden deltaget i indledende brainstormmøder omkring portalen og bookingsystemet.

Aktiviteter?	
	N= 3
Undervisning i IT - kursusaktiviteter	
Andet:	3
Ved ikke	

Samarbejde

Det er interessant at se, om der er skabt nye samarbejdsrelationer.

Respondenternes samarbejdspartnere i forbindelse med projektet begrænser sig fortrinsvis til Destination Bornholm, som de alle har samarbejdet med. To havde arbejdet sammen med Destination Bornholm før projektet.

Derudover er det kun den ene respondent, som har haft andre samarbejdspartnere i kraft af andre virksomheder i turisterhvervet – men det var også tilfældet forud for projektet.

Samarbejdspartnere		
N=3		n y
Kommunen		
Sekretariatet for Digitalt Bornholm		
Destination Bornholm	3	1
Andre virksomheder i turisterhvervet	1	
Andet:		
Ved ikke		

Projektet lader med andre ord ikke til at have skabt nye samarbejdsrelationer i turismeerhvervet.

Men overordnet har projektet levet op til deltageres forventninger. Den enes vurdering bygger på en oplevet udbygning af virksomhedens salgsnetværk.

Levet op til dine forventninger? N=2				
I meget ringe grad				
I meget høj grad				
1	2	3	4	5
		1	1	

Ingen af respondenterne har samarbejdet direkte med Digitalt Bornholm, men to angiver, at samarbejdet med Destination Bornholm i nogen grad har levet op til forventningerne.

Samarbejdet n=2				
I meget ringe grad				
I meget høj grad				
1	2	3	4	5
		2		

Udbytte

Respondenterne har generelt ikke været særligt positive i deres vurdering af projektets resultater.

Resultater, turisme	
N=3	Gennemsnitlig grad af tilfredshed
Lært mere om IT i mit arbejde (n=3)	2
Lært om andre fag (n=3)	1,7
Fået samarbejde med andre i "branchen" (n=3)	3
Styrket mit netværk (n=3)	3
Fået mere salg (n=3)	2
Fået mere eksponering (n=3)	2,3
Fået (flere) ansatte (n=3)	1,7

Samarbejdet med andre medlemmer af branchen samt den generelle netværksdannelse er det område, der vurderes højest. Derimod er det ikke indtrykket, at projektdeltagelse afspejles på virksomhedernes bundlinje. Projektet har kun i "nogen grad" eller "ringe grad" skabt resultater i forhold til øget eksponering og salg, selvom dette var en central motivation for deltagelse hos alle respondenter. Målsætningen om, at projektet skulle være jobskabende, er heller ikke blevet indfriet.

Opfattelsen af beskæftigelseeffekten nuanceres dog en smule, hvis der ses nærmere på den generelle statistik:

- Antallet af beskæftigede inden for transportbranchen har været faldende siden år 2002 på både Bornholm og på landsplan.
- Antallet af beskæftigede inden for hotel- og restaurationsbranchen fra 1999 til 2004 er steget til det højeste antal beskæftigede i 2004 - en stigning på i alt 19 pct.

I et læringsperspektiv har der heller ikke været meget at hente, idet respondenterne hverken har fået større viden om andre fag eller om brugen i IT i deres arbejde.

Resultater, turisme	
N=3	Gennemsnitlig grad af tilfredshed - skala 1-5
Lært mere om IT i mit arbejde (n=3)	2
Lært om andre fag (n=3)	1,7
Fået samarbejde med andre i "branchen" (n=3)	3
Styrket mit netværk (n=3)	3
Fået mere salg (n=3)	2
Fået mere eksponering (n=3)	2,3
Fået (flere) ansatte (n=3)	1,7

Sammenfattende må det siges, at vurdering af "turismeprojektet" er mindre positiv.

4.2 IKT-mæssig opkvalificering af øvrige erhverv

Projektet har til formål at gennemføre opkvalificeringsforløb for ca. 25 små og mellemstore bornholmske virksomheder i IKT anvendelse, samt en strategi for hvordan IKT kan anvendes optimalt i produktion og administration. Målsætningerne for projektet er at:

- afdække og udvikle strategier og planer for digital teknologianvendelse
- opkvalificering af digitale kompetencer
- udvikling af markedet for digitale services.

Opkvalificeringsforløbet blev gennemført i efteråret 2003.

4.2.1 Resultater og erfaringer

Den tidligere gennemførte Midtvejsmapping⁴ af Digitalt Bornholm indikerede, at projektet har fungeret som en appetitvækker for de deltagende virksomheder, både for større virksomheder, som i forvejen anvender IT samt for mindre virksomheder, som ellers ikke har ressourcer til at investere i IKT-mæssige opkvalificeringsforløb.

Midtvejsmappingen pegede endvidere på, at de deltagende virksomheder i Projekt Øvrige Erhverv var samlet i en uhomogen gruppe hvad angår IKT-mæssige kompetencer, hvilket vanskeliggjorde et fælles læringsmæssigt udgangspunkt. Det har betydet, at virksomhedernes udbytte af projektet har varieret en del, ligesom det vurderes, at der fortsat er behov for IKT-mæssig opkvalificering af især mindre virksomheder.

Deltagernes erfaringer

Af de fire adspurgte virksomheder var 3 udbydere af IT-kurser, mens kun en enkelt virksomhed havde været deltager i IT-kurserne.

Metodisk har der været nogle udfordringer ved dataindsamlingen, da projektet lå langt tilbage. Flere af respondenterne havde derfor svært ved at huske, at de havde været med.

Derudover var hovedparten af respondenterne, som nævnt i starten, udbydere, hvilket betød, at deres indgangsvinkel var noget anderledes end tiltænkt med spørgeguiden. Det gælder eksempelvis i forhold til det kompetencemæssige udbytte på IT-siden. Derfor vil der ved enkelte spørgsmål være relativt få eller ingen besvarelser.

Kursusdeltagerens svar ud af det samlede antal svarangivelser vil være indsat i parentes ved besvarelserne.

---

⁴ Kilde: "Digitalt Bornholm – midtvejsmapping", Bascon, 2004

Ses der på deltageres forventninger til projektet, er de i høj grad koncentreret om at styrke netværk og få mere salg.

Motiver og forventninger?	
	N=3
Lære mere om IT i mit arbejde	0
Få samarbejde med andre i "branchen"	0
Styrke mit netværk	2 (1)
Få mere salg	3 (1)
Få mere eksponering	1 (1)
Andet: kursUSDeltager: For at få nye løsninger og nye måder at gøre tingene på. udbyder: Forventningen var at vi var kvalificerede til opgaven.	2 (1)
Ved ikke	

Det fremgår endvidere, at alle har anvendt IT i deres arbejde inden deltagelse i projektet.

Tidligere brug af IT?	
	N=3
Regnskab	3 (1)
Markedsføring	3 (1)
Ekstern kommunikation/e-mail	3 (1)
Andet: Til arbejdssedler og faktura	1 (1)
Ved ikke	

For kursUSDeltageren gælder endvidere, at vedkommende i dag prioriterer anvendelsen af IT og føler, at der er sket en generel opkvalificering af vedkommendes IT-kompetencer. Denne opkvalificering tilskrives dog ikke projektet.

Respondenterne deler sig i to grupper i vurderingen af, hvorvidt projektet har ført til en generel opkvalificering af erhvervets IT-kompetencer. KursUSDeltageren mente, at der havde fundet en opkvalificering sted, men at det ikke skyldtes projektet.

En af kursusudbyderne, der svarede ja, mente, at projektet havde været en øjenåbner, mens en anden kursusudbyder, der havde svaret nej, mente, at IT kompetencerne var på samme lave niveau. Virksomhederne havde fået mere viden til at anvende IT, men selve brugen, mente udbyderen ikke, var blevet bedre.

Denne gruppering genfindes også i respondenternes overordnede vurdering af, om projektet har indfriet deres forventninger.

I "ja"-gruppen vægter argumenter som frie rammer til tilrettelæggelse af kurser, og at de forskellige IT-kurser tilsammen dækkede IT-området for de deltagende virksomheder, og

kurserne blev fordelt godt blandt udbyderne. Ingen bød ind på hinandens ”emner”. På ”nej”-siden tæller, at det blev for dyrt at deltage, og projektet var meget overfladisk.

Levet op til dine forventninger?				
I meget ringe grad				
I meget høj grad				
1	2	3	4	5
1	1 (1)		2	

Deltagelse i aktiviteter

Alle har deltaget i aktiviteter under projektet, især kursusaktiviteter, mens én enkelt også har deltaget i E-faktura som udbyder.

Aktiviteter?	
	N=4
Undervisning i IT - kursusaktiviteter	4
Andet: E-faktura som udbyder.	1
Ved ikke	

Samarbejde

Som det ses af skemaet, har de fleste udbydere samarbejdet med et medie/reklamebureau i forbindelse med projektet.

Projektet lader imidlertid ikke til at have ført til nye samarbejdsrelationer. 3 ud af 4 af virksomhederne har samarbejdet med de ovenstående samarbejdspartnere før. Kun en af udbyderne har samarbejdet med en ny partner.

Samarbejdspartnere		
N=4		n
		y
Kommunen	1 (1)	
Sekretariatet for Digitalt Bornholm	2 (1)	
Destination Bornholm	1	
Andre virksomheder i erhvervet (erhvervsskolen, 2 Connect, mediebureau, revisor)	3	
Andet:		1
Ved ikke		

Grupperingen blandt respondenterne findes også i deres vurdering af samarbejdet med Digitalt Bornholm. Således har én oplevet samarbejdet som positivt, mens to andre ligger i den modsatte ende.

Samarbejdet				
n=3				
I meget ringe grad				
I meget høj grad				
1	2	3	4	5
1 (1)	1		1	

Udbytte

I forhold til det generelle udbytte havde flere af virksomhederne svært ved at svare, da de ikke oplevede, at projektet havde givet noget resultat.

Resultater, øvrige erhverv	
	Gennemsnitlig grad af tilfredshed - skala 1-5
Lært mere om IT i mit arbejde (n=1)	2
Lært om andre fag (n=2)	1,5
Fået samarbejde med andre i "branchen" (n=3)	2,7
Styrket mit netværk (n=4)	3,5
Fået mere salg (n=4)	3,3
Fået mere eksponering (n=4)	3,3
Fået (flere) ansatte (n=3)	1,7
Andet:	
Ved ikke	

Deltagerne har især fået udbytte i forhold til styrket netværk, mere salg og mere eksponering, hvilket stemmer godt overens med deres forventninger. Herudover er tilfredsheden med resultaterne mindre positiv.

4.3

Kunsthåndværkerportalen

Kunsthåndværkerprojektet har overordnet til formål at:

- øge synligheden omkring de bornholmske kunsthåndværkere
- skabe et vidensdelingsnetværk mellem de enkelte kunsthåndværkere
- øge kunsthåndværkerernes kendskab til fordelene ved anvendelsen af digitale medier i hverdagen.

De overordnede målsætninger i Kunsthåndværkerprojektet udmøntes gennem tre delprojekter.

Projekt Kompetence har til formål at opkvalificere og udvikle kunsthåndværkerernes kompetencer, således at de bliver bedre til at udnytte de digitale muligheder inden for salg og markedsføring på nettet. Digitalt Bornholms bidrag til projektet udgør en meget lille andel af det samlede budget for kunsthåndværkerprojektet, og finansieres i overvejende grad af midler fra Socialfonden.

Projekt Digital Formidling har til formål at udbrede kendskabet til bornholmsk kunsthåndværk gennem digitale medier.

Projekt Portal & Netværk har til formål at synliggøre kunsthåndværket på Bornholm og etablere den første regionale Kunsthåndværkerportal af sin art i Danmark.

4.3.1

Kunsthåndværkerprojektets erfaringer og resultater

Det er vurderingen, at Kunsthåndværkerprojektet samlet set har medført et markant kompetenceløft for de deltagende kunsthåndværkere.

Kort tid forud for igangsættelsen af Kunsthåndværkerprojektet dannede en gruppe kunsthåndværkere foreningen Arts & Crafts Association Bornholm (ACAB) med censureret

optagelse af nye medlemmer. Det er vurderingen, at Kunsthåndværkerprojektet har været et meget centralt omdrejningspunkt for ACAB. Kunsthåndværkerne var i udgangspunktet ikke forberedt på at deltage, og projektets opstart og første levetid var da også præget af store kulturforskelle mellem projektledelsen og kunsthåndværkerne.

Bornholms Regionskommune har i første omgang besluttet at finansiere driften af Kunsthåndværkerportalen i 2006 med den nuværende organisering, hvorefter driften forventes udbudt sammen med de øvrige portaler under Digitalt Bornholm. Projektledelsen har gennemført en spørgeskemaundersøgelse blandt de deltagende kunsthåndværkere, der viser, at der er stor opbakning blandt kunsthåndværkerne til fortsat at medvirke til portalens drift og udvikling

Det forekommer, at der er et stort engagement blandt kunsthåndværkerne, og at de har taget portalen til sig som et væsentligt omdrejningspunkt i ACAB og markedsføringen heraf, hvor ekstranettet benyttes meget i den interne dialog mellem kunsthåndværkerne.

Der er i dag 52 kunsthåndværkere tilknyttet portalen, hvoraf 2 ikke anvender pc i forbindelse med deres erhverv. Til sammenligning var der for tre år siden 10-12 deltagende kunsthåndværkere, som ikke anvendte pc, hvor deltagerantallet tilmed var mindre.

Kunsthåndværkerportalen har ca. 8.000 – 9.000 unikke hits i sommermånederne.

Der er i Kunsthåndværkerprojektet ikke foretaget en direkte målrettet indsats vedrørende formidling af projektet og erfaringerne hermed, hverken fra projektledelsen eller fra kunsthåndværkerne selv, mens der er arbejdet målrettet med den interne formidling blandt kunsthåndværkerne gennem portalens ekstranet og i ACAB generelt. Indirekte er der sket en formidling af projektet i kraft af portalen og ACAB's aktiviteter, som for eksempel udstillinger på og uden for Bornholm, hvor portalen indgår som en del af markedsføringen af disse.

Der er i dag flere kunsthåndværkere tilknyttet portalen, men det kan ikke konkluderes, at Kunsthåndværkerprojektet direkte har bidraget til skabelse af flere arbejdspladser inden for erhvervet på Bornholm.

Deltagerne i Kunsthåndværkerprojektet giver udtryk for, at de gerne vil arbejde sammen med og dele erfaringer med andre lignende projekter på Bornholm, for eksempel fødevareprojektet.

Udfordringerne omkring samarbejdsrelationerne med projektledelsen, som er placeret i Destination Bornholm, synes væsentligt forbedret, særligt i kraft af ansættelsen af en proceskonsulent.

Delprojektet *Digital Formidling* udgør budgetmæssigt en mindre del af Kunsthåndværkerprojektets samlede budget og omfatter i praksis placering af 2 digitale informationsstandere på Grønbechs Gård. Informationsstanderne giver digital adgang til Kunsthåndværkerportalen med mulighed for at udprinte informationer herfra, for eksempel adresser på de enkelte værksteder. Set i relation til de overordnede målsætninger for Digitalt Bornholm understøtter delprojektet i væsentlig grad målsætningerne om digital formidling og kommunikation. Set i relation til projektets omfang i form af 2 informationsstandere er der dog en naturlig begrænsning for effekten af denne form for digital formidling. Projektet har i praksis været præget af tekniske vanskeligheder undervejs, idet den valgte løsning af standere ikke fungerede efter hensigten, men informationsstanderne er i dag i drift.

Der har været relativ stor tilslutning blandt kunsthåndværkerne til de kursustilbud, som *Projekt Kompetence* tilbyder inden for opkvalificering af IT-kompetencer og der gives udtryk for stor tilfredshed med kursustilbudene fra kunsthåndværkerne side.

Omsætningen på e-shoppen på www.craftsbornholm.dk har i perioden 1. juni 2004 til 31. december 2005 været under 2.000 kr. fordelt på 4 transaktioner. Omfanget af salget på portalens e-shop kan ikke betragtes som tilfredsstillende, og det er spørgsmålet om målsætningerne på dette område har været urealistiske eller forud for sin tid. Det kan på den anden side ikke udelukkes, at Kunsthåndværkerportalen og e-shoppen indirekte har betydning for kunsthåndværkerens markedsføring og butiksomsætning.

Projektledelsen gennemførte i november 2004 en spørgeskemaundersøgelse⁵ blandt de deltagende kunsthåndværkere om tilfredsheden med Projekt Kunsthåndværk. Undersøgelsen viste, at der er ganske stor tilfredshed med projektet, herunder ekstranettet samt support og undervisning fra projektledelsen, ligesom der er bred enighed om, at projektet har øget graden af digital kommunikation kunsthåndværkerne imellem på ekstranettet og e-mail. Undersøgelsen indikerer imidlertid også, at projektet kun i nogen grad har øget deres brug af digital teknologi i forretningsmæssig sammenhæng. Der indikeres endvidere stor ansvarlighed for, at portalen og ekstranettet videreføres efter projektperiodens ophør ved udgangen af 2005.

Deltagernes erfaringer

Ses der på deltagernes forventning og motiver for deltagelse, tegner der sig et billede af ønsker om såvel styrkelse af netværk og samarbejder som øget salg og eksponering.

Ønsket om at lære mere om IT er også udbredt.

Motiver og forventninger?	
	N=6
Lære mere om IT i mit arbejde	4
Lære om andre fag	3
Få samarbejde med andre i "branchen"	6
Styrke mit netværk	6
Få mere salg	5
Få mere eksponering	6
Andet: 1) At skabe projekter andre ville få gavn af, 2) At komme med i ACAB og blive en del af de permanente udstillinger	2
Ved ikke	

Det skal dog nævnes, at 3 af deltagerne anvendte IT i deres arbejde inden projektets opstart. Det var både til regnskab, markedsføring, ekstern kommunikation og i produktionen.

Tidligere brug af IT?	
	N=6
Regnskab	2
Markedsføring	2
Ekstern kommunikation/e-mail	3
Til konkret produktion	2
Andet:	
Ved ikke	

Men det er også kendetegnende, at 5 af de 6 svarer, at de i dag prioriterer IT i en forretningsmæssig sammenhæng.

⁵ Kilde: "Spørgeskemaundersøgelse blandt ACAB's medlemmer november 2004", Destination Bornholm.

På spørgsmålet om der er sket en opkvalificering af personens IT kompetencer, svarer 4 af 6 bekræftende. 4 personer svarer endvidere, at det primært skyldes projektet.

Alle respondenter er endvidere enige om, at det er sket en generel opkvalificering af kunsthåndværkernes IT-kompetencer. Således fortælles, at kun 3 ud af ACAB's 56 medlemmer i dag ikke anvender IT. Dette bekræftes også i interviewene, hvor det blandt andet blev fortalt, at tallet for tre år siden var mellem 10-12.

Deltagelse i aktiviteter

Det er også kendetegnende, at alle har deltaget i aktiviteter under Digitalt Bornholm. Alle er således medlemmer af ACAP, er med på portalen og udstiller på Grønbechs Gård.

Aktiviteter?	
	N=6
Undervisning i IT - kursusaktiviteter	5
Udstilling på Grønbechs Gård	6
Fællesudstilling	5
Med på portal	6
Medlem af ACAP	6
Andet: (andre kurser i bl.a. farve og form samt skrivekursus)	1
Ved ikke	

Samarbejde

Et af kriterierne for Digitalt Bornholm var, at der skulle udvikles nye samarbejdsrelationer. Ses der på hvem, de har samarbejdet med, er den mest hyppige samarbejdspartner andre medlemmer af ACAB, efterfulgt af andre kunsthåndværkere og Sekretariatet.

Samarbejdspartnere		
N=6		ny
Kommunen	1	1
Sekretariatet for Digitalt Bornholm	5	5
Destination Bornholm	3	2
Andre medlemmer af ACAP	6	2
Andre kunsthåndværkere	5	1
Andet:	2	2
Ved ikke		

Som det også fremgår, er der overvejende tale om nye samarbejdspartnere. Dog gælder det, at der især er tale om en ny samarbejdsrelation med Sekretariatet og Destination Bornholm. Projektet har i mindre grad ført til nye samarbejder med andre medlemmer af ACAP og andre kunsthåndværkere. Dette kunne således tyde på, at der allerede eksisterede et samarbejde mellem kunsthåndværkerne, og at dette samarbejde kun i mindre grad er skabt af projektet.

Dette står umiddelbart i kontrast til de kvalitative interviews, hvor der næsten samstemmende blev fortalt, at projektet har skabt samarbejde i en "meget fragmenteret og individuel" branche.

Det stemmer heller ikke helt overens med deltagernes forventning om at få samarbejde med andre i branchen. Som det ses nedenfor, har projektet i høj grad levet op til deltagernes forventninger.

Levet op til dine forventninger?				
I meget ringe grad				
I meget høj grad				
1	2	3	4	5
			4	2

En forklaring kan være, at projektet har bidraget til at formalisere og måske udbygge allerede eksisterende samarbejder, snarere end det har skabt nye samarbejdsrelationer mellem kunsthåndværkerne.

Når respondenterne skal vurdere samarbejdet med Digitalt Bornholm, er billedet overvejende positivt.

Samarbejdet?				
N=6				
I meget ringe grad				
I meget høj grad				
1	2	3	4	5
		2	3	1

Udbytte

Hvis der ses på de generelle resultater af projektet, træder følgende billede frem.

Resultater, kunsthåndværk	
	Gennemsnitlig grad af tilfredshed - skala 1-5
Lært mere om IT i mit arbejde (n=6)	3,3
Lært om andre fag (n=6)	2,5
Fået samarbejde med andre i "branchen" (n=6)	3,8
Styrket mit netværk (n=6)	4,3
Fået mere salg (n=6)	3,5
Fået mere eksponering (n=6)	4
Fået (flere) ansatte (n=5)	1,5

Det fremgår, at den største tilfredshed findes i styrket netværk, efterfulgt af henholdsvis mere eksponering, samarbejde med andre i branchen og mere salg.

Så selvom der ikke synes at være tale om nye samarbejdsrelationer, er oplevelsen, at projektet har skabt mere samarbejde.

Dér, hvor der opleves færrest resultater, er på antallet af ansatte. Her har projektet tilsyneladende ikke haft en effekt. Dette billede genfindes også i den generelle statistik over arbejdsstyrkens udvikling. Her viser udviklingen i udvalgte brancher på Bornholm, at:

- antallet af beskæftigede fra 1999-2004 inden for tekstil- og læderindustrien er relativt lavt, men stabilt. Efter en svag stigning fra 1999 til 2002 falder antallet dog i 2004 for første gang i den 5-årige periode.
- beskæftigelsen inden for engroshandel er faldet med 12 pct. i perioden fra 1999 til 2004.
- beskæftigelsen inden for sten-, ler - og glasindustrien har været faldende - dog først fra 2002. Faldet i antal beskæftigede inden for sten-, ler - og glasindustrien på Bornholm er med 11 pct. dog relativt mindre end faldet på landsplan.
- beskæftigelsen inden for træ-, papir- og grafisk industri har også været faldende i perioder, men udviklingen har været skiftende. I 2004 steg beskæftigelsen til det hidtil højeste niveau i løbet af den 5-årige periode.

Det må også overordnet konstateres, at vurderingen af projektets resultater generelt er positiv.

4.4

SoftCenter

En af de oprindelige målsætninger med rammeprogrammet Digitalt Bornholm var etablering af et såkaldt SoftCenter. Med inspiration i SoftCenter Ronneby, Sverige som inspirationskilde var det et væsentligt element i målsætningerne for Digitalt Bornholm at etablere et bornholmsk SoftCenter. Formålet var at etablere et netværk mellem IT-virksomheder, virke som kuvøse for nye virksomheder, samt at samarbejde med de uddannelser, som indgår i projekterne under Digitalt Bornholm, herunder at levere praktikpladser.

Det blev på et relativt tidligt tidspunkt besluttet ikke at gennemføre projektet. Midlerne afsat til SoftCentret anvendes i stedet til gennemførelsen af projektet Bornholm.biz.

4.5

Bornholm.biz

Projektet indeholder følgende delprojekter:

- Portal: Det digitale erhvervsliv
- Database: Det digitale udstillingsvindue
- Opkvalificering: Den digitale virksomhed
- E-faktura: Den digitale leverandør
- Netværk: Den digitale byggeplads
- Den digitale madkultur: fødevarerportal
- Praktik: PraktikØ Bornholm.

Idet projektet Bornholm.biz endnu ikke er implementeret fuldt ud, er der ikke foretaget en egentlig vurdering af projektet. Projektets målsætninger og aktiviteter vurderes dog på nuværende tidspunkt at udgøre et væsentligt bidrag til opfyldelse af Digitalt Bornholms overordnede målsætninger.

Set i lyset af de positive erfaringer med at anvende portalløsninger som løftestang for kompetenceudvikling og netværksdannelse i Turistportalen og Kunsthåndværkerportalen, er det vores vurdering, at det således er positivt, at Bornholm.biz omfatter en portalløsning kombineret med tilbud om målrettet IKT-mæssig opkvalificering.

4.6

Sammenfatning

Den **overordnede konklusion** er, at udmøntningen af de tre delprojekter under temaet Øvrige Erhverv må vurderes positivt set i relation til de overordnede målsætninger for Digitalt Bornholm. Særligt portalprojekterne må vurderes at have bidraget positivt til en regional udvikling inden for henholdsvis turisterhvervet og kunsthåndværkerhvervet, ligesom projekterne har været læringsrige og kompetencegivende som udviklingsprojekter generelt betragtet. Det er dog samtidig vigtigt at nævne, at der ikke forefindes statistik, der kan kvantificere ovenstående vurdering.

Som udgangspunkt er valget af både turisme og kunsthåndværk naturligt. Bornholm har en omfattende turismeindustri og er ligeledes kendt for sit kunsthåndværk. Kunsthåndværkerne er ligeledes kendetegnet ved at have mange åbne værksteder med tilhørende salg, ligesom der er fælles udstilling i Grønbechs Gård. Der ligger således "turismepotentiale" i Kunsthåndværkerprojektet.

Hvis der ses på **samarbejde**, har Digitalt Bornholm især for kunsthåndværkerne medført nye samarbejdsrelationer. Dette er ikke i samme grad tilfældet for turismeprojektet.

Dér, hvor den største **synergi** synes at ligge, er i de erfaringer, der blev gjort med Kunsthåndværkerportalen. Her er det fra flere sider nævnt, at erfaringerne er søgt videreført i bornholm.biz.

Men på projektplan lader der ikke til at have været nævneværdig synergi. Indsatsen har især ligget i at få portalerne op. Noget af den manglende synergi kan måske forklares ved den valgte projektorganisation. Her har fokus ikke været på projektledelse af alle projekterne under Digitalt Bornholm, men på det enkelte projekt. Faren er, at det enkelte projekt står for alene, og ikke integreres eller samtænkes med øvrige projekter.

Er virksomhedernes digitale kommunikation forbedret?

Der er, som tidligere nævnt, ikke gennemført en egentlig evaluering af FESD-projektet, som udgør en meget væsentlig forudsætning for gennemførelse af Digitalt Bornholms målsætninger om at bidrage til implementering af digital forvaltning. Det skyldes, at projektet endnu ikke er implementeret.

Med dette forbehold vurderes det, at projekterne under **temaet Digital Forvaltning** samlet set mest har karakter af interne IT-projekter i Bornholms Regionskommune, og projekterne har på nuværende tidspunkt ikke fuldt ud udnyttet deres potentiale i forhold til implementering af Digital Forvaltning. Det står omvendt klart, at de offentlige IT-projekter udgør forudsætningen for, at målsætningerne om digital forvaltning og 24-timers borger-service kan opfyldes. Særligt FESD-projektet må betragtes som rygraden i den digitale kommunikation med borgere og virksomheder.

Endvidere er indført e-faktura til afregning af leverancer til det offentlige.

Sammenfattende kan det anføres, at kommunikationsstrukturerne er lagt om og gjort mere digitale, men brugen er stadig begrænset.

IT løft?

Det er den klare holdning blandt projektaktørerne, at der er sket et informationsteknologisk løft på Bornholm som følge af projektet.

Denne holdning nuanceres af de gennemførte telefoninterviews. Flertallet af respondenterne anvendte også inden projektet IT i deres arbejde. Dog synes brugen af IT efter projektet især mere udbredt blandt kunsthåndværkerne.

Således anfører respondenterne inden for turisme, at de ikke har oplevet opkvalificering af IT kompetencerne som følge af projektet, hvilket også støttes af respondenter inden for ørige erhverv.

Inden for rammerne af indeværende evaluering er det vanskeligt at afgøre entydigt, om projektet vitterligt har medført et informationsteknologisk løft. Det ville kræve en "før og efter" måling, hvor den generelle udvikling blev holdt konstant. Men det skal understreges, at der er etableret IT-baserede platforme og strukturer, som ikke var på plads inden projektet – og som måske heller ikke ville være blevet udviklet i samme omfang uden projektet. Her tænkes primært på portalerne og de digitale forvaltningstiltag.

Er det bornholmske IT-miljø fremmet?

Dette spørgsmål må besvares afkræftende. Der er ikke i regi af Digitalt Bornholm etableret et bornholmsk IT-miljø i form af et SoftCenter, idet dette ikke blev gennemført.

Men det spiller også ind, at der mod forventning ikke eksisterede et tilstrækkeligt lokalt IT-kompetenceberedskab, der selvstændigt kunne løfte opgaverne med at være leverandører til projektet. Dog spillede de landsdækkende nyhedsstationers afdelinger på Bornholm en stor rolle, som i nogen udstrækning har brugt lokale samarbejdspartnere som underleverandører.

Forankring

Muligheden for forankring af de opnåede erfaringer vurderes positivt.

Som nævnt andetsteds i indeværende evaluering, er der givet bevilling til fortsat drift og videreudvikling af portaler for det næste år, hvorefter planen er at foretage et samlet udbud af drift af alle portalerne.

Samtidig arbejdes der på etablering af en cykel-portal og videreudvikling af bornholm.info, hvor Destinationen satser på at blive blandt de første, der kan tilbyde on-line booking af pakkerejser.

Ydermere har projekterne under Digital Forvaltning skabt basis for øget digital kommunikation med det offentlige. En basis, som forstærkes med den forventede færdiggørelse af det elektroniske sags- og dokumenthåndteringssystem.

Dog er der ikke sket en systematisk spredning af erfaringer til andre dele af landet, se kapitel om formidling, hvorfor der ikke kan tales om bidrag til national udvikling på nuværende tidspunkt.

5 Digital Forvaltning

Inden for rammerne af Digitalt Bornholm er der gennemført 7 projekter under hovedtemaet "Digital Forvaltning" med en samlet projektsum på 11,9 mio. kr.

Projekterne inden for digital forvaltning har et internt og et eksternt sigte:

- Eksternt: borgerservice
- Internt: digitalisering af interne arbejdsgange.

For den eksterne borgerservice er det målet:

- at borgere og erhvervsvirksomheder oplever, at det er nemt, hurtigt og relevant at betjene sig via Internettet
- at styrke borgernes viden om de kommunale institutioner og beslutningsprocesser, så borgerne får bedre mulighed for at deltage i den offentlige debat og i demokratiet
- at synliggøre Bornholm som et attraktivt sted at bo, flytte til/eller etablere og drive virksomhed.

Med projekternes interne sigte er det målsætningen at skabe en digitaliseret forvaltning, hvor informationsbehandling, arbejdets tilrettelæggelse og udførelse er baseret på IT-systemer til formidling, modtagelse, fremsendelse, generering, søgning, arkivering og udveksling af informationer i digital form. Det skal ske ved hjælp af sammenhængende værktøjer som ESDH, intranet og Internet.

I det følgende gives en beskrivelse af de enkelte projekter under temaet *Digital Forvaltning*, herunder en vurdering af resultater og erfaringer. Kapitlet afsluttes med en sammenfatning.

5.1 Projekt FESD

Bornholms Regionskommune deltager i sætoget FESD (det Fællesoffentlige Elektronisk Sags- og Dokumenthåndteringsprojekt), hvor Bornholms Regionskommune var med til at præge behovsopførelsen og kravspecifikationen i relation til FESD-projektet.

I forbindelse med ESDH-projektet har regionskommunen indført et midlertidigt ESDH, som Digitalt Bornholm har bidraget til. Det midlertidige ESDH bygger på FICS, som 2 af de tidligere 5 kommuner anvendte inden sammenlægningen.

Projektet omfatter endvidere uddannelse af et korps af interne arbejdsgangsanalysekon-sulenter i forbindelse med implementeringen af ESDH.

For at sikre en optimal implementering og efterfølgende drift vil regionskommunen etablere et ESDH-sekretariat. Den organisatoriske drift og udvikling vil overgå til det nyetablerede sekretariat, der også vil have ansvar for den fortsatte udvikling af digital forvaltning i Bornholms Regionskommune, efter projekt Digitalt Bornholm afsluttes med udgangen af 2005.

Resultater og erfaringer

Der er implementeret et midlertidigt ESDH i regionskommunen, som er i drift, men ikke opdateres. Udgangspunktet var, at ikke alle 5 kommuner havde ESDH, og Digitalt Bornholms bidrag har i den sammenhæng fungeret som dynamo i implementeringen af det midlertidige ESDH.

I 2004 blev der valgt systemleverandør, og ifølge tidsplanen vil det nye ESDH-system blive implementeret i løbet af 2006.

De gennemførte arbejdsgangsanalyser har været en succes. Der er uddannet medarbejdere, og regionskommunen forventer at uddanne flere arbejdsgangsanalyseeksperter for egne midler.

Idet FESD ikke er fuldt ud implementeret, er det på nuværende tidspunkt vanskeligt at foretage vurderinger af projektets resultater og erfaringer. Projektet har meget stor betydning for opfyldelsen af målsætningen om en digital forvaltning med 24-timers borgerbetjening. Det er på den baggrund evalueringens anbefaling, at der gennemføres en evaluering af FESD-projektet, når det er implementeret.

5.2 Projekt Intranet og Internet

Formålet med projektet er at etablere et intranet og en hjemmeside for Bornholms Regionskommune. På et overordnet plan skal hjemmesiden først og fremmest afspejle kommunen som:

- Myndighed: skat, miljøtilsyn, byggesager, diverse bevillinger.
- Serviceleverandør: tilvejebringer den nødvendige fysiske, sociale og kulturelle infrastruktur, fysisk planlægning, erhvervsfremme, uddannelse og aktivering.
- Samarbejdspartner: erhvervsservice, rådgiver om f. eks. miljøforhold og fungerer som sparringspartner i erhvervsfremmeprojekter.

Resultater og erfaringer

Digitalt Bornholm har fungeret som løftestang for implementering af et fælles intranet samt Internet, og det fremgår af de gennemførte interviews, at implementeringen af et intranet og regionskommunens hjemmeside ikke ville være sket i samme tempo uden Digitalt Bornholms bidrag.

Bornholms Regionskommune er i 2005 vurderet af "Bedst på Nettet"⁶, hvor hjemmesiden får relativt gode vurderinger angående brugervenlighed og åbenhed, mens den scorer lige under middel vedrørende digital selvbetjening. Hjemmesiden tildes samlet set 4 kroner ud af 5 mulige.

Projektet har været stærkt forsinket pga. en underleverandørs konkurs.

Intranet

Der er ca. 2.500 interne medarbejdere i regionskommunen, som har adgang til intranettet, hvoraf ca. 800 bruger det dagligt. Brugere er hovedsageligt medarbejdere i administrative funktioner, mens lærere, pædagoger, sundheds- og teknisk personale endnu ikke har lige så nem adgang til de IT-baserede informationer og værktøjer.

Hjemmesiden er i løbet af 2004 også blevet omfattet af "lokale" hjemmesider for skolerne, børnehaverne samt andre virksomheder med hyppig borgerkontakt. Ved hjælp af web-systemet har medarbejderne mulighed for at vedligeholde og udbygge indholdet. Over 100 medarbejdere har deltaget i webkurser, der samtidig har bidraget til at udbrede kendskabet til anvendt IT og de forretningsmæssige fordele ved digital forvaltning. Kurserne er gennemført i samarbejde med Bornholms Erhvervsskole.

---

⁶ Bedst på Nettet er et projekt, som en gang om året måler kvaliteten af de offentlige netsteder på baggrund af et vurderingsgrundlag bestående af en lang række kriterier inden for brugervenlighed, nytteværdi, åbenhed og teknisk tilgængelighed. Kvalitetsmålingen foretages af IT- og Telestyrelsen samt af brugerne. Resultaterne af disse vurderinger danner det samlede resultat. Vurderingen af kvaliteten af de offentlige netsteder finder sted på baggrund af et samlet vurderingsgrundlag. Det foregår konkret ved, at de enkelte netsteder bliver gennemgået og får tildelt point i forhold til, i hvilken grad de opfylder kvalitetskravene i vurderingsgrundlaget.

5.3 Projekt GIS

Formålet med projektet er at etablere en GIS-service på Bornholms Regionskommunes hjemmeside, hvor borgere og erhvervsliv tilbydes on-line adgang til en række af de oplysninger, der er registreret for et givet areal, typisk borgerens ejendom. Derudover er det hensigten, at der via regionskommunens intranet skal være adgang for alle regionskommunens medarbejdere.

GIS er tænkt som en selvbetjent informativ funktion, hvor man på alle tider af døgnet kan finde frem til relevante oplysninger. Det er hensigten, at GIS-servicen på længere sigt skal medvirke til at bringe den elektroniske sagsbehandling helt ud til borgere og virksomheder, f.eks. i forbindelse med grave- og byggetilladelser, hvor borgeren eller virksomheden vil kunne sende ansøgninger med kortbilag elektronisk.

Resultater og erfaringer

Systemet blev planmæssigt sat i drift medio 2004.

Projektet blev sendt i udbud, hvor der blev udvalgt en leverandør blandt fire tilbudsgivere, der alle blev indbudt til at byde på opgaven.

5.4 E-demokrati

I forbindelse med valget til Regionsrådet d. 29. maj 2002 blev der etableret et valgsite og et site, der informerede borgere og pressen om kommunesammenlægningen. Formålet med projektet var at understøtte den demokratiske proces i forbindelse med kommunesammenlægningen på Bornholm. Alle offentlige dokumenter og referater fra møder var tilgængelige på sitet, og borgere havde mulighed for at stille spørgsmål via sitet vedrørende processen.

Resultater og erfaringer

Projektet er gennemført, og der er høstet erfaringer med E-demokrati.

Der er tidligere gennemført en selvstændig evaluering af projekt E-demokrati, som konkluderer, at *"på de betingelser og vilkår, som gælder på Internettet (...) blev valgsiden en succes, hvilket alene ses af de forholdsvis langt flere brugere og den forholdsvis langt mere omfattende debat, end den samtidige www.nordpol.dk"*.

5.5 Projekt Bornholm.dk

Projektet omfatter etablering af sitet www.bornholm.dk, hvor det er målsætningen at skabe én samlet og attraktiv indgang til de bornholmske tilbud på Internettet i én portal primært rettet mod borgere, virksomheder og turister på Bornholm – en samlet portal til Bornholm, herunder blandt andet til Kunsthåndværkerportalen og Bornholm.info.

Det er endvidere projektets målsætning at skabe mulighed og rum for lokal debat og formidling af lokale aktiviteter, og omfatter derfor blandt andet et koncept, der skal styrke lokalsamfundets identitet ved inddragelse af ca. 20 lokalredaktioner.

Resultater og erfaringer

Portalen fik premiere den 1. marts 2004 som planlagt. Der blev valgt en vinder blandt tre bornholmske webdesignere, der blev indbudt til at byde på opgaven.

Driften af sitet er finansieret for 2006 og forventes udbudt sammen med de øvrige portaler under Digitalt Bornholm. En redaktionsgruppe med repræsentanter fra både regionskommunen, Destination Bornholm og Bornholms Erhvervscenter skal sikre fortsat udvikling og koordination.

Portalen havde mellem 30.000 og 50.000 besøgende pr. måned i 2005.

5.6 Projekt E-faktura

Projektet omfatter elektronisk administration af fakturaer i regionskommunen – fra modtagelse til betaling og bogføring. Systemet skal integreres med KMD Kompas, som er Bornholms Regionskommunes bogføringssystem.

Resultater og erfaringer

Igangsættelse af projektet har afventet, at økonomisystemet blev indkørt på tilfredsstillende vis.

Projektet har ikke været i offentligt udbud, idet Bornholms Regionskommune har vurderet, at der kun er én leverandør, der på nuværende tidspunkt er i stand til at integrere e-faktura tilfredsstillende med regionskommunens økonomisystem.

Projektet er afsluttet for Digitalt Bornholms vedkommende, mens projektet naturligt fortsætter i regi af regionskommunen.

5.7 Projekt Fritids- og Foreningsregister

Der er i dag ca. 250 frivillige foreninger på Bornholm, som tilbyder en række aktiviteter for borgere og gæster på Bornholm. Projektet Fritids- og Foreningsregisters målsætning er at opbygge et offentligt tilgængeligt register over bornholmske foreninger og fritidsaktiviteter og derved styrke foreningernes muligheder for at udbrede kendskabet til aktiviteterne, og give borgerne bedre muligheder for et aktivt fritidsliv.

Registret skal være tilgængeligt på Internettet på Bornholm.dk og regionskommunens hjemmeside, men det forventes endvidere, at registrets informationer kan indgå på andre hjemmesider, som f.eks. TV2/Bornholm, DR/Bornholm, Bornholm.nu m.fl.

I forbindelse med projektet gennemføres der et mindre kursusforløb for foreningerne, således de bliver opkvalificeret til at anvende Internettet og registret til at formidle deres aktiviteter.

Resultater og erfaringer

Etablering og drift af Fritids- og Foreningsregistret er forankret i regionskommunens sekretariat for Fritid og Kultur og forventes implementeret i 2006. Projektet er dermed forlænget i forhold til Digitalt Bornholms projektperiode. Der anvendes kendt teknologi i den tekniske løsning, så projektets udviklingspotentiale ligger i at anvende Internettet som medie til at samle og formidle foreningernes oplysninger ét sted for hele øen.

Projektidéen indgik ikke i det oprindelige projektlandskab for Digitalt Bornholm, men er blevet modnet undervejs og muliggjort af, at der var midler til det under Digitalt Bornholm.

5.8 Sammenfatning

ESDH udgør en væsentlig del af det samlede budget for projekterne under digital forvaltning og en meget væsentlig forudsætning for gennemførelse af Digitalt Bornholms målsætninger om at bidrage til implementering af digital forvaltning.

Projektet er imidlertid ikke på nuværende tidspunkt fuldt ud implementeret, hvilket gør det vanskeligt at foretage en vurdering af projektets erfaringer og resultater.

Med dette forbehold vurderes det, at projekterne under temaet Digital Forvaltning samlet set mest har karakter af interne IT-projekter i Bornholms Regionskommune, og projekterne har på nuværende tidspunkt ikke fuldt ud udnyttet deres potentiale i forhold til implementering af Digital Forvaltning. Det står omvendt klart, at de offentlige IT-projekter udgør forudsætningen for, at målsætningerne om digital forvaltning og 24-timers borgerservice

kan opfyldes. Særligt FESD-projektet må betragtes som rygraden i den digitale kommunikation med borgere og virksomheder.

Der kan ikke siges noget entydigt om, hvilken betydning projekterne under Digital Forvaltning har haft for den regionale udvikling, men det er en overordnet konklusion, at Digitalt Bornholm har fungeret som dynamo for regionskommunens muligheder for at udvikle digital forvaltning.

For nogle af projekterne, som ESDH og intranet/Internet har rammeprogrammet medvirket til at igangsætte og implementere disse projekter hurtigere og i et større omfang, end regionskommunen som udgangspunkt selv kunne gøre det. For andre projekter udgør rammeprogrammet hele grundlaget for, at projekterne kunne realiseres.

I kraft af Digitalt Bornholm har regionskommunen været i stand til at flytte sig fra et niveau, hvor to ud fem kommuner ikke havde ESDH til at deltage i udviklingsprojektet FESD, og dermed være med til at bane vejen for andre kommuner i Danmark.

Der er ikke etableret en **24-timers borgerservice** i det omfang, som fremgår af de overordnede målsætninger for Digitalt Bornholm, men det hænger sammen med, at implementeringen af ESDH har taget længere tid end forventet. Men, som tidligere nævnt, er det nødvendige grundlag ved at blive etableret med den forestående implementering af ESDH, ligesom etableringen af regionskommunens intranet og hjemmeside udgør grundpiller i fundamentet for at skabe en digital forvaltning med digital selvbetjening for borgere og virksomheder. Der er med andre ord ved at være etableret IT-baserede platforme og strukturer, som ikke var på plads inden opstarten af Digitalt Bornholm – og som måske heller ikke ville være blevet udviklet i samme omfang uden projektet.

Dér hvor det største potentiale for **at fremme den digitale kommunikation mellem virksomheder og det offentlige** synes således fortsat at ligge i implementeringen af et nyt ESDH i regionskommunen, som kan danne grundlag for etablering af en mere udstrakt grad af digital selvbetjening.

Det kan konkluderes, at der er høstet erfaringer med E-demokrati.

Endvidere er indført e-faktura til afregning af leverancer til det offentlige, hvilket indirekte må forventes at bidrage til at forbedre IT-anvendelsen i erhvervslivet på Bornholm og virksomhedernes digitale kommunikation med det offentlige.

Der er ikke sket en systematisk spredning af erfaringer til andre dele af landet, men regionskommunens deltagelse i FESD må betragtes som et bidrag til den nationale udvikling inden for dette område.

Digital forvaltning – set fra brugerne

I telefoninterviewene med deltagere i turisme-, kunsthåndværk- og øvrige erhverv-projekterne er der ligeledes spurgt ind til deres erfaringer med og brug af de tiltag, som er gennemført under Digital forvaltning.

I forhold til benyttelse af **on-line selvbetjening** på Regionskommunens hjemmeside har fire gjort brug af det, mens ni ikke har. Denne selvbetjeningsform har således ikke været udbredt blandt de adspurgte.

De, der har brugt det, udtrykker dog, at det har været en positiv oplevelse. Selvbetjeningen har blandt andet fundet sted i forhold til selvangivelsen.

Indføring af digital forvaltning har også medført, at al fakturering til regionskommunen skal ske elektronisk, **E-faktura**. Dette spørgsmål har kun været relevant i forhold til interviewene under turisme og øvrige erhverv. Her har fire sendt e-faktura, og 3 har ikke anvendt denne faktureringsform. Hvorvidt denne faktureringsform anvendes hænger i sagens natur sammen med, om den pågældende virksomhed er leverandør til kommunen.

En virksomhed, som af denne årsag ikke har faktureret regionskommunen elektronisk, har dog også før projektet anvendt e-faktura. En anden virksomhed vidste ikke, at det var en mulighed.

Tre af de fire havde haft en positiv oplevelse med e-faktura, mens en enkelt vurderede, at det "tog dobbelt så lang tid" som almindelig fakturering.

Som nævnt har der i forbindelse med kommunernes overgang til e-faktura været afholdt **kurser** for de interesserede virksomheder. Der synes dog ikke at have været udbredt interesse – eller behov – for kursusdeltagelse blandt de adspurgte. Ingen af de syv respondenter fra henholdsvis turisme- og øvrige erhverv-projektet har selv deltaget, men to ansatte har dog deltaget. Dog havde IT-udbyder selv undervist på kurset.

Sammenfattende har der således ikke blandt de adspurgte været den store opmærksomhed og/eller brug af muligheder under digital forvaltning.

6 Formidling

Et af de centrale mål med Digitalt Bornholm var, at der skulle ske en formidling af resultater og erfaringer. Det fremgår således af kontrakten mellem VTU og Bornholms Regionskommune, at *"amtet (regionskommunen) løbende skal informere offentligheden om forløbet af projekterne og stille oplysninger til rådighed for forskningsprojekter. Informati- onerne skal omfatte såvel gode som dårlige erfaringer. Amtet skal i videst muligt omfang og under hensyn til projektparternes interesser sikre, at andre virksomheder og institutio- ner kan drage nytte af erfaringerne"*.

For at undersøge dette har spørgsmålet om formidling dels været behandlet i såvel de personlige interview som telefoninterview, og dels har der været gennemført en søgning på artikler i de landsdækkende medier via InfoMedia.

6.1 Medieanalyse

Medieanalysen omfatter en undersøgelse af, hvordan Bornholm og projekt Digitalt Born- holm er blevet fremstillet i medierne i perioden fra januar 2000 – januar 2006. Analysen er foretaget med udgangspunkt i artikeldatabasen InfoMedia, hvor alle artikler samles fra en række forskellige medier – heraf er udvalgt følgende landsdækkende aviser til søgnin- gen:

- Berlingske Tidende
- Politiken
- Jyllands-Posten
- BT
- Ekstrabladet
- Erhvervsbladet

Analysen vil omfatte en breddeanalyse baseret på individuelle søgeord (digitalt Born- holm, IT-fyrtårn, digitalt Nordjylland, Bornholm) samt en analyse af hvilke emner, artikler- ne indeholder. Undersøgelsen vil desuden bestå af manuelle kvalitative vurderinger af artiklerne (mediebilledet af Digitalt Bornholm).

Følgende metodik har været benyttet:

- Der har i første omgang været søgt på alle ord i en enkeltsøgning. Søgeordene var eksempelvis "Digitalt Bornholm". I dette tilfælde vil alle artikler, hvor ordene "Digitalt" og "Bornholm" indgår, blive vist, og artiklernes fokus kan derfor i praksis handle om noget helt andet end "Digitalt Bornholm".

Følgende søgeord har været benyttet til den indledende analyse: 1: "Digitalt Bornholm"; 2: "Digitalt Nordjylland"; 3: IT-fyrtårn og Bornholm; 4: IT-fyrtårn og Nordjylland.

Søgning 1 og 2 er foretaget i hele avisdatabasen samt i de udvalgte landsdæk- kende medier. Søgning 3 og 4 er udelukkende foretaget i de udvalgte lands- dækkende medier.

- Der har også været søgt på udvalgte emneord i forhold til søgeordene "Born- holm" og "Digitalt Bornholm". InfoMedia opdeler via et computersystem artiklerne efter overordnede emnekategorier hver med en lang række underemner. Tabel- len nedenfor viser opdelingen på emneord, der har været benyttet til analysen.

Tabel 6.0: Emneord i InfoMedia	
Arbejdsmarked	Politik
Boligforhold og byggeri	Retsvæsen
Energi	Samliv
Erhverv	Socialforhold
Etik Filosofi Religion	Sport
Forbrugerforhold	Sundhed
Forsvar	Transport
Historie	Uddannelse
Kommunikation	Navnestof
Kultur	Ulykker
Miljø	Videnskab Teknik Forskning
Kilde: www.infomedia.dk	

En søgning via InfoMedias emneord omfatter kun søgeresultater, der er kategoriseret med præcist dét eller de valgte emneord. Det betyder, at en søgning på et emneord kun vil omfatte artikler, der er kategoriseret under det konkrete emneord og altså ikke de relaterede underkategorier, der måtte være. Det er derfor valgt at tage udgangspunkt i søgninger, som inkluderer samtlige underrubrikker til hvert overordnet emne.

Søgningen i InfoMedias emneinddeling af artiklerne har desuden vist sig vanskelig at opgøre nøjagtig, eftersom artiklerne godt kan optræde flere gange under forskellige emner, hvilket viste sig at være tilfældet i denne undersøgelse. I forhold til artiklerne om Digitalt Bornholm er der derfor foretaget en nærmere undersøgelse af, hvilke emnegrupper de var grupperet under, og hvor mange gange de enkelte artikler gik igen i emneinddelingen.

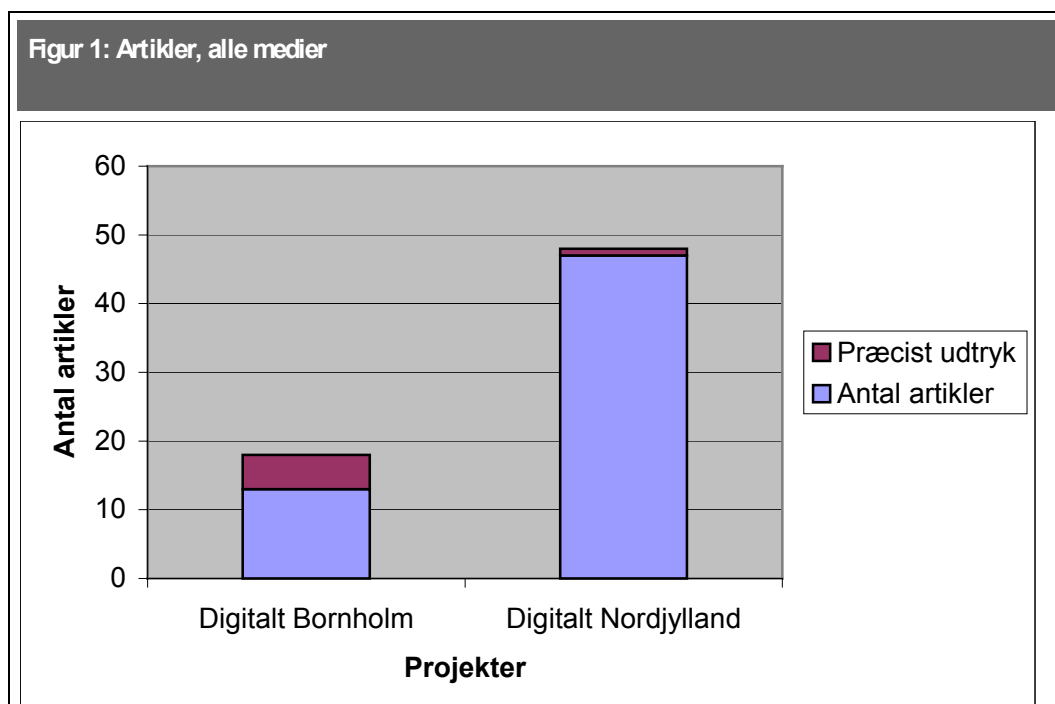
6.1.1

Digitalt Bornholm i medierne

Alle medier

En søgning i samtlige medier om "Digitalt Bornholm" (simpelsøgning i "alle ord") i perioden 01.01.00-01.01.06 giver i alt 13 artikler. Heraf indgår det præcise udtryk "Digitalt Bornholm" i 5 af artiklerne (artiklerne: "Fejlslagent IT-projekt", "Netkunst: Bornholmerkunst på nettet", "Kronik: Bornholm som regionalt laboratorium", "Noter: Kultur" og "Borgmesterkandidat i klammeri med DR"). Artiklerne stammer fra Jyllands-Posten, Politiken og Information.

En tilsvarende simpel søgning (alle ord) for "Digitalt Nordjylland" giver 47 artikler, heraf 1 artikel med det præcise udtryk: "Digitalt Nordjylland". Det skal i den sammenhæng tages i betragtning at Digitalt Nordjylland samlet set havde et større budget, og således et bedre grundlag for formidling af projekterne, ligesom der er gennemført en evaluering af Digitalt Nordjylland, som sandsynligvis har medført medieomtale.

Figuren ovenfor illustrerer den relativt begrænsede dækning af "Digitalt Bornholm" sammenlignet med omtalen af "Digitalt Nordjylland". Det er imidlertid vigtigt at påpege, at projektet "Digitalt Nordjylland" er større end "Digitalt Bornholm", både hvad angår rækkevidde og økonomiske midler.

Landsdækkende medier

Ud af de i alt 5 artikler om "Digitalt Bornholm" er 4 artikler fra de udvalgte landsdækkende aviser – en fra Politikken og tre fra Jyllands-Posten.

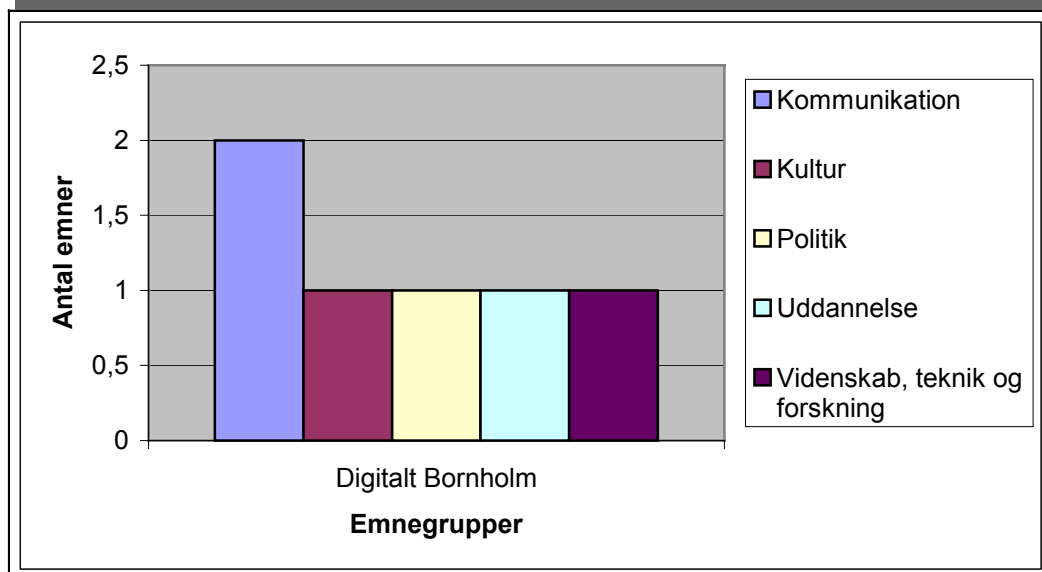
I forhold til antallet af artikler om "Digitalt Nordjylland" er den enkelte artikel fra søgningen i alle medier ligeledes fra en af de udvalgte landsdækkende aviser. Artiklen er fra Jyllands-Posten.

Foretages en kombineret søgning med søgeordene "Bornholm" og "IT-fyrtårn", dukker 13 artikler op i de landsdækkende aviser, mens en tilsvarende søgning for "Nordjylland" og "IT-fyrtårn" giver 39 artikler.

En nærmere undersøgelse af hvilke emner, de 4 artikler om "Digitalt Bornholm" omhandler, er illustreret i figur 2. I undersøgelsen er der taget udgangspunkt i de 23⁷ emner, som sorterer under InfoMedias emneinddeling.

⁷ Emnegruppen "udland" er udeladt i denne analyse.

Figur 2: Emneinddeling, artikler om Digitalt Bornholm

Kilde: Infomedia, 2006

En nærmere undersøgelse af artiklerne om Digitalt Bornholm viser, at der trods fem emnegrupper kun indgår 4 artikler. Årsagen til, at emneantallet overstiger antallet af artikler, skyldes, at den ene af artiklerne er inddelt under tre forskellige emner.

To af de fire artikler skriver om kunstportalen www.craftsbornholm.dk. Den ene artikel, som er fra Jyllands-Posten, informerer både om kunstportalen og mere generelt om formålet med "Digitalt Bornholm". Artiklen fremhæver gennemgående den forbedrede adgang til kunsthåndværk på Bornholm. Den anden omtale af portalen findes i et kort notis i Politiken, der skriver om muligheden for at købe de bornholmske kunsthåndværkeres produkter på nettet.

En tredje artikel, en kronik i Jyllands-Posten (af daværende amtsborgmester i Bornholms Amt, Knud Andersen), skriver om den offentlige opgavevaretagelse i forbindelse med den nye kommunale struktur. I den forbindelse diskuteres forudsætningerne for den fremtidige kommunale og regionale udvikling, og her fremhæves "Digitalt Bornholm" som et initiativ, der skal bringe Bornholm i front på IT-området.

Den sidste artikel, som ligeledes er fra Jyllands-Posten, er mere kritisk stemt. Under overskriften "Fejlslagt IT-projekt" anfægtes succesen af "Digitalt Bornholm" med henvisning til, at projektet hverken har resulteret i flere arbejdspladser eller mere vækst.

Lokale medier

Der er tre lokalaviser på Bornholm⁸: Bornholmstidende (distriktavis for Bornholm), Rytterknægten (lokalavis/regionalavis for Bornholms amt), og Svaneke avis (lokalavis for Svaneke).

Evaluator har kontaktet lokalavisernes redaktion, men har ikke fået adgang til deres artikler. Det har dermed ikke været muligt at vurdere omtalen af Digitalt Bornholm i de lokale medier.

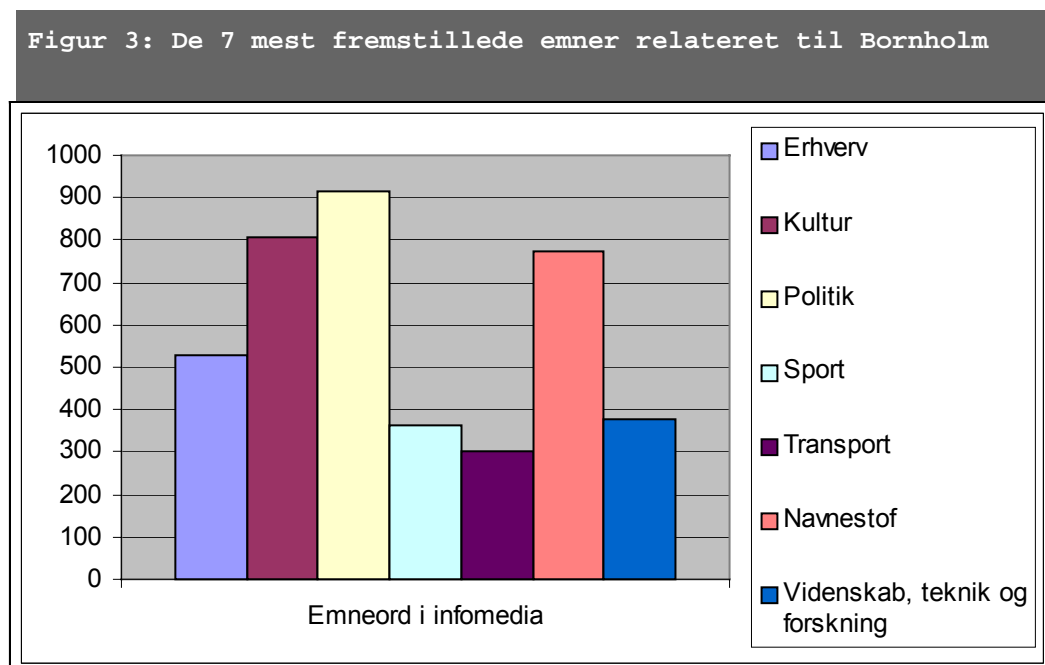
⁸ Kilde: www.journalistikken.dk

6.1.2

Det generelle mediebillede af Bornholm

Der er i alt 8201 artikler i de udvalgte landsdækkende aviser, hvor Bornholm er nævnt.

Figur 3 viser de 7 mest fremtrædende emner, som Bornholm relateres til i de landsdækkende medier.

Som det fremgår, er "politik" det emne, som Bornholm oftest relateres til i perioden 2000-2006. Det kan tænkes, at ændringerne i Bornholms kommunale struktur har medvirket til den høje dækning i medierne. Dernæst er artikler omhandlende "kultur" mest udbredte, efterfulgt af "navnestof".

6.1.3

Kendskab til projekter under Digitalt Bornholm

Der er også i de gennemførte interviews spurgt til respondenternes kendskab til andre projekter under Digitalt Bornholm.

Andre projekter?	
N=13	Ja
Turistportalen (bornholm.info)	12
IKT-opkvalificering af "Øvrige erhverv"	5
ESDH (elektronisk sags- og dokumenthåndteringssystem)	2
Fritids- og foreningsregister	4
Regionskommunens hjemmeside	12
GIS-projekt på www.brk.dk	2
Bornholm.dk	11
E-demokrati	4
E-faktura	6

Kendskabet til andre projekter under Digitalt Bornholm er generelt begrænset hos respondenterne, hvis der ses på bredden af projekter. Kendskabet er koncentreret om turistportalen, regionskommunens hjemmeside og bornholm.dk, som stort set er kendt af alle respondenter.

Derimod er kendskabet til særligt projekterne under Digital Forvaltning begrænset; det vil sige, ESDH, Fritids- og Foreningsregistret, GIS-projektet, E-demokrati og E-faktura. Som nævnt, er mange af disse projekter heller ikke færdiggjorte endnu, hvorfor der heller ikke har været den store eksterne markedsføring.

6.2 Sammenfatning

Spørgsmålet, om Digitalt Bornholm har udbredt erfaringerne til det øvrige Danmark, må besvares afkræftende på baggrund af evalueringen. Der har således ikke været en systematisk formidling af resultater og erfaringer i de enkelte projekter, ligesom der ikke er målrettet formidling af Digitalt Bornholm generelt.

Der blev ved projektets start oprettet et site, www.digitaltbornholm.dk, som har til formål at beskrive formål, indhold og resultater af Digitalt Bornholm.

Omtalen af Digitalt Bornholm i landsdækkende medier har således været begrænset til fire artikler i landsdækkende aviser.

Den begrænsede formidling af erfaringer bekræftes også i de gennemførte personlige interviews. Her fortælles, at formidlingen har været nedprioriteret i den intensive opstart og projektgennemførelse.

Formidlingen har primært været koncentreret om få, centrale personers foredrags- og oplægsvirksomhed.

Blandt de adspurgte respondenter er der derimod udbredt kendskab til især turistportalen, regionskommunens hjemmeside og bornholm.dk.

7 Fremadrettet perspektivering

I dette afsnit diskuteres de opnåede resultater og erfaringer. Fokus er på den valgte programform, og hvilke fremadrettede perspektiver der tegner sig. Der er således tale om en diskussion på baggrund af erfaringerne fra Digitalt Bornholm og ikke en vurdering af Digitalt Bornholm.

7.1 Forslag til fremadrettede initiativer til VTU

Som beskrevet bygger Digitalt Bornholm på en meget **decentral model**, hvor såvel bevilningsmyndighed og -ansvar samt beslutningskompetence lægges på lokalt niveau. Der har således været tale om en regional model.

VTU's - og statens - rolle har været i forbindelse med fastlæggelse af de overordnede mål og tilvejebringelse af finansiering. I det daglige projektarbejde har VTU's rolle i høj grad været begrænset til godkendelse af de årlige statusrapporteringer og løbende dialog.

Endvidere blev en organisation valgt, hvor **formålene var defineret på forhånd**, mens de **konkrete indsatsområder og projekter blev bestemt lokalt**. Der blev efterfølgende afholdt egentlige udbudsforretninger, hvor interesserede firmaer kunne byde ind/blev indbudt til at byde inden for rammerne af de enkelte udbud.

Desuden havde Digitalt Bornholm det særkende, at der ikke blev krævet medfinansiering.

På mange måder minder den valgte programorganisation om EU strukturfonds midler, hvor der bydes ind i forhold til prædefinerede temaer, og hvor projektadministration også foregår lokalt.

I dansk sammenhæng er der tale om en relativt uprøvet model. Til sammenligning er Digitalt Nordjylland et eksempel på en mere "traditionel" model, hvor VTU indgik i den konkrete projektdmøntning og -styring. Her blev en projektform valgt, hvor de overordnede temaer måske nok var fastlagt, men det var op til tilbudsgiverne at definere projekterne, hvoraf der fandt en udvælgelse sted efter fastsatte kriterier.

I nedenstående oversigt er de væsentligste parametre og deres karakteristika i forhold til den centrale og den decentrale model gengivet. De to programformer og dermed de listede karakteristika er præsenteret som "rene", hvormed menes, at der i praksis kan forekomme overlap og sammenfald i de enkelte parametre.

Perspektivering		
Parameter	Decentral model	Central model
Ejer-skab/forankring	Høj. Tæt på virkeligheden.	Lav
Nytænkning	Lav - risiko for lokal tænkning. De samme personer går igen.	Høj, kan trække på spidskompetencer
Effektivitet	Risiko for træghed og "interne krige"	Høj.
Konkurrence	Intet konkurrenceelement mellem regioner	De bedste vinder
Statens rolle	Definerer emnet - ellers controller	Aktiv rolle.
Læring/ erfaringsopsamling	Lav - få cases, kan det overføres?	Høj - mange cases, generaliserbar viden

Nedenfor knyttes kommentarer til de enkelte parametre.

7.1.1

Ejerskab/forankring

Den decentrale model medfører en høj grad af ejerskab blandt de involverede aktører. De har en stor indflydelse på udformningen af projektet og tilsvarende stort ansvar. Dette er også erfaringen fra Digitalt Bornholm, hvor der bredt set var udbredt ejerskab til projektet blandt de involverede aktører.

Det lokale ejerskab forstærkes yderligere af den indbyggede fleksibilitet, hvor der kan justeres i indsatsområderne, såfremt en forudsætning ændres.

Dermed ikke sagt, at der ikke forekommer lokalt ejerskab i den centrale model. Her vil de enkelte bevillingsmodtagere jo føle ejerskab for deres projekt. Men i modsætning til de decentrale ses typisk ikke samme brede ejerskab hos myndigheder, og andre lokale aktører, som ikke direkte er involveret i det enkelte projekt.

7.1.2

Nytænkning

Hvad angår parameteren nytænkning, kan den decentrale model have en iboende tendens til lokal tænkning. Dette hænger ofte sammen med, at der vil være en række, få aktører, som sætter den lokale dagsorden. Dermed ikke sagt, at der ikke kan ske nytænkning og innovation, men fokus vil alt andet lige ofte være på den lokale kontekst og dermed underlagt de lokale rammebetingelser. Omvendt giver den decentrale model også mulighed for udvikling af flere, små projekter og dermed vil flere personer medvirke til idégenerering.

Omvendt vil der typisk være en høj grad af fokus på den lokale virkelighed, hvilket vil tilgodese lokale behov og potentialer. Men risikoen kan være tab af innovationshøjde, fordi de lokale rammebetingelser sætter naturlige grænser for, hvad der kan skabes.

Den centrale model har ikke denne potentielle risiko, da den ikke er underlagt samme lokale fokus. Dermed ikke sagt, at den centrale model altid vil føre til relativt større nytænkning, da den også er afhængig af de kompetencer, som definerer, hvad der skal udvikles. Ofte vil det være få personer, der står for og udvikler programindholdet. Men den er ikke i sit udgangspunkt bundet af lokale interesser. Den er så at sige mere kontekstfri.

Dette betyder ikke, at den centrale model ikke kan være præget af politiske interesser. Det kan være interesser på den politiske dagsorden eller paradigmer, som forsøges indarbejdet eller efterlevet i programmet.

7.1.3

Effektivitet

I forhold til effektivitet rummer den decentrale model faren for, at lokale interesser videreføres i administrationen af programmet. Hermed menes, at der skal ske en afvejning af interesser i forhold til program mål. Samtidig kan det også mindske smidigheden og fleksibiliteten, fordi administratorerne vil sikre sig, at sagsgange og procedurer overholdes, hvilket flytter fokus fra mål til administration.

Den centrale model kan i højere grad fokusere på at opretholde en effektiv administration og målopfyldelse, fordi den ikke i samme grad er underlagt lokale interesser.

7.1.4

Konkurrence mellem regioner

Hele idéen med den decentrale model er at fremme en bestemt regions udvikling. Det betyder, at udviklingen så at sige skal ske indefra eller implementeres lokalt. Det lokale niveau kan således både være afsender og modtager. Et eksempel på modtagerforholdet er udbud, hvor alle kan byde ind.

Omvendt betyder det også, at konkurrencen mellem regioner ikke finder sted. Det er bestemt, at et givent program skal foregå i en given region. Regioner skal med andre ord ikke konkurrere om at få programmet.

En central model, hvor de bedste projekter eller ansøgere bevilliges midler, er med til at styrke de stærkeste og mest innovative miljøer. Dette modvirker, at midler "smøres for tyndt ud".

7.1.5

Statens rolle

Som det også er fremgået, varierer statens rolle efter model. I den decentrale model medvirker staten ikke i selve programgennemførelsen. Statens rolle er "begrænset" til at definere det overordnede program og den efterfølgende bevilling. Men det er samtidig vigtigt at påpege, at staten således er involveret.

I modsætning hertil vil staten typisk indgå mere aktivt i den centrale model. Det kan være i forhold til udvælgelse af konkrete indsatser, udvælgelse af projekter, programadministration etc.

Samtidig forbindes den centrale model også med tilstedeværelsen af kritisk masse. Der kan være en anden form for volumen, på såvel input som output siden. Der er samtidig tale om en anden tyngde, end når et program eller projekt gennemføres lokalt. Eksempelvis hvis der kræves tilpasninger i eksisterende produkter eller serviceydelser. Her vil staten kunne gå ind med betydelig mere vægt end en enkelt region.

7.1.6

Læring/erfaringsopsamling

Den centrale model vil typisk indeholde et større antal cases og dermed et større grundlag for erfaringsopsamling. Dette åbner igen op for muligheden for identifikation af "god praksis" og etablering af benchmarks. Hermed menes, at der kan drages erfaringer og sammenligninger på tværs, om hvad der virker i hvilke sammenhænge. Muligheden for at tilvejebringe generaliserbar viden vil som udgangspunkt være større.

Omvendt vil den decentrale model som oftest ikke skabe samme type generaliserbar viden, da der er tale om mindre, lokaltforankrede projekter, hvorfor antallet af cases vil være tilsvarende begrænset. Det betyder ikke, at den decentrale model ikke genererer nyttig og omsættelig viden, men omfanget vil naturligt være mindre.

7.1.7

Sammenfatning

Det er vanskeligt at sige noget entydigt om, hvilken model der er mest hensigtsmæssig. Det afhænger helt af formålet. I den ene ende af skalaen er programmer, som sigter på regional udvikling og dermed mere regionalt orienterede formål. I den anden ende findes programmer, som baserer sig på excellence-tanken. Med sidstnævnte menes, at formålet er at fremme udvikling, som ikke er regionalt betinget eller afhængig af geografi. Disse to programformer kan i høj grad betragtes som yderpunkter på et kontinuum.

Heri ligger også en afgørende præmis, som den centrale myndighed er nødt til at forholde sig til, nemlig hvad er det grundlæggende formål med det projekt, der ønskes igangsat? Er det at støtte eller udvikle en given region, eller er formålet at støtte udvikling på trods af en given region?

Dette fundamentale valg betinger – eller skal betinge – hvilken programform der vælges, og skal styre de enkelte led i projektorganisationen helt ned til det enkelte projekt. Ellers er risikoen, at projektet bliver "stuck in the middle", og ikke kan opfylde sine målsætninger.

7.2 Videreførelse af erfaringer

Som beskrevet ovenfor er det vigtigt at gøre sig klart, hvad formålet er med et program. Formålet betinger organisation, mål og succeskriterier.

Når dette er sagt, kan der uddrages en række læresætninger eller erfaringer fra Digitalt Bornholm, som kan indtænkes i fremtidige programmer. Disse erfaringer beskrives kort nedenfor.

Politisk opbakning

Den politiske opbakning skal være til stede. Det tjener to overordnede formål. For det første skal det sikre, at de fornødne ressourcer er til stede. For det andet skal de politiske interessenter trække i samme retning. Det er med andre ord vigtigt, at politiske forventninger og interesser er afklaret, således at projektet ikke skal trækkes med særinteresser eller manglende opbakning.

Heri ligger også, at selve projektorganisationen skal være apolitisk. Hermed menes, at potentielle, modstridende politiske interesser ikke skal trækkes ind i projektorganisationen.

Projektorganisation

Den valgte projektorganisation skal afspejle de valgte mål og den valgte programform. Hvis der eksempelvis vælges en model, som tilfældet var med Digitalt Bornholm, der baserer sig på udbud og efterfølgende gennemførelse af projekter, er det afgørende, at projektorganisationen besidder de nødvendige kompetencer fra start. Det rette udbud af kompetencer skal sikre, at projektet ikke skal igennem en for lang opstarts- og læringsperiode.

Her tænkes primært på kompetencer inden for projektledelse og udbud. Men kompetencer inden for projektledelse menes blandt andet coaching, måldefinition og –opfølgning. Det gælder for eksempel opstilling af kvalitative og kvantitative mål, således at indsatsen løbende kan evalueres.

I forlængelse heraf ligger også valget om projektopfølgning. Hvordan skal de enkelte projekter styres? Det er et afgørende valg.

Erfaringen fra Digitalt Bornholm taler for en aktiv projektledelse, som går på tværs af projekter, og ikke udelukkende fokuserer på det enkelte projekt. Dette kan samtidig lette udvekslingen på tværs af projekter og dermed indbygge læring i selve projektorganisationen.

Udvælgelse af indsatsområder

Erfaringen med at udvælge indsatsområder, som udspringer af den lokale kontekst, har været positiv. Det har givet en forstærket oplevelse af relevans og et ejerskab hos de involverede aktører.

Samtidig har den indbyggede fleksibilitet, hvor der lokalt kunne defineres nye indsats ved ændrede forudsætninger, medført en høj grad af engagement og opbakning til projekterne.

Den lokale definition af indsatsområder ud fra lokale rammebetingelser er i høj grad generisk. På Bornholm blev eksempelvis kunsthåndværk valgt ud, fordi det er et område, som bidrager til at profilere øen, og hvor der samtidig er stor synergi til turisme, et andet indsatsområde. Her er to områder valgt, som dels understøtter hinanden, og dels bygger på lokale kompetencer.

8

Bilag

8.1

Bilag A: Oversigt over interviewpersoner og projekter

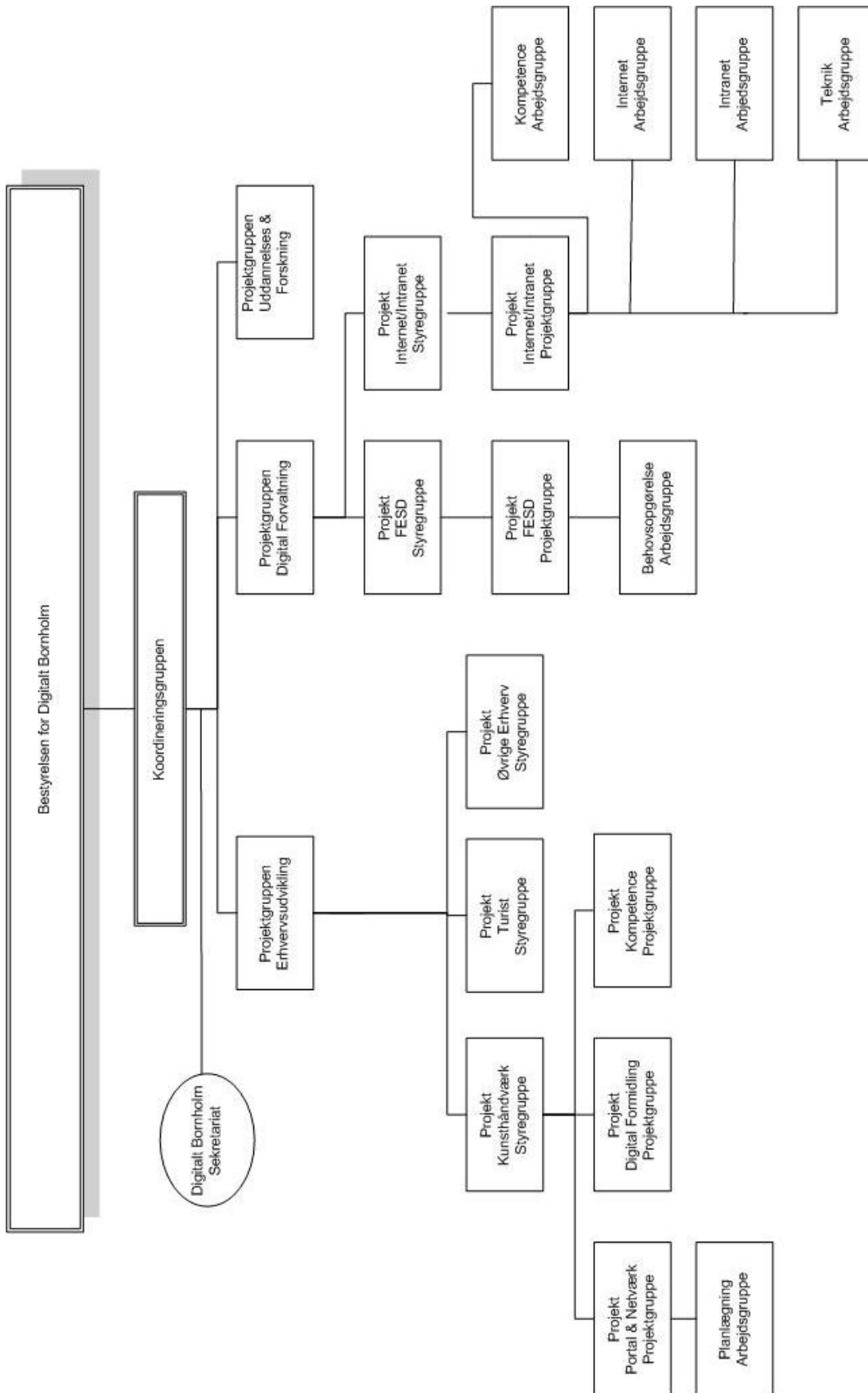
Der er gennemført kvalitative interviews med følgende personer:

- Emil Bundesen, tidligere ansat i Forskningsministeriet (Tværministerielle arbejdsgruppe)
- Gurli Martinussen, tidligere ansat i Forskningsministeriet (Tværministerielle arbejdsgruppe)
- Lars Bechman Møller, Erhvervs- og Byggestyrelsen (Tværministerielle arbejdsgruppe)
- Thomas Thors, Bornholms Regionskommune, regionsborgmester (formand for bestyrelsen, Digitalt Bornholm)
- Jørgen Kvist, Bornholms Regionskommune, direktør for erhverv og kultur & fritid (formand for koordineringsgruppen, Digitalt Bornholm)
- Carsten Gjesing, Bornholms Erhvervsråd, erhvervschef (vedr. projekt Øvrige Erhverv)
- Jørn Bäcklund, Bornholms Regionskommune, IT-chef (Sekretariatschef, Digitalt Bornholm)
- Rie Perry, Bornholms Regionskommune, udviklingschef (vedr. projekt FESD)
- Ole Sig, Bornholms Regionskommune, Idræts- og fritidskonsulent (vedr. projekt Fritids- og Foreningsregister)
- Jan Titiaan van Gilse, Bornholms Regionskommune, sekretariatschef (vedr. GIS-projektet)
- Niklas Dalsjø, Bornholms Regionskommune, udviklingsmedarbejder (vedr. projekt E-demokrati)
- Birgit Dahl Olsen, Bornholms Regionskommune, regnskabschef (vedr. projekt E-faktura)
- Niels Feerup, Destination Bornholm, direktør (vedr. turistportalen og Kunsthåndværkerportalen samt Digitalt Bornholm)
- Mikkel Jensen, Destination Bornholm, udviklingschef (vedr. Turistportalen)
- Susanne Sachs, Destination Bornholm, (vedr. Kunsthåndværkerportalen)
- Jan Jørgensen, TV2 Bornholm, direktør (vedr. Digitalt Bornholm).

Herudover er der gennemført 13 telefoninterviews.

8.2

Bilag B: Digitalt Bornholm – organisationsplan

8.3

Bilag C: Statistik vedrørende portalerne

Antal unikke besøg på www.bornholm.info

Kvartalsopdelt

	1. Kvt	2. Kvt.	3. Kvt.	4. Kvt.	I alt
2002	93.002	142.503	139.372	75.369	450.246
2003	169.703	237.300	213.537	112.200	732.740
2004	181.120	246.594	253.012	139.617	820.343
2005	184.037	246.010	258.523	151.125	839.695

Kilde: Destination Bornholm, januar 2006

Antal unikke besøg på www.craftsbornholm.dk

Månedsoptelt

	jan.	feb.	mar.	apr.	maj	jun.	jul.	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	Total
2003								38.793	13.722	16.745	7.247	10.424	86.931
2004	14.285	9.307	28.461	19.109	15.981	21.441	53.745	25.087	15.424	22.145	14.203	156	239.344
2005	398	540	14.425	22.973	15.993	27.446	28.607	37.719	26.582	13.478	24.525	10.455	223.141

Kilde: Destination Bornholm, januar 2006

8.4

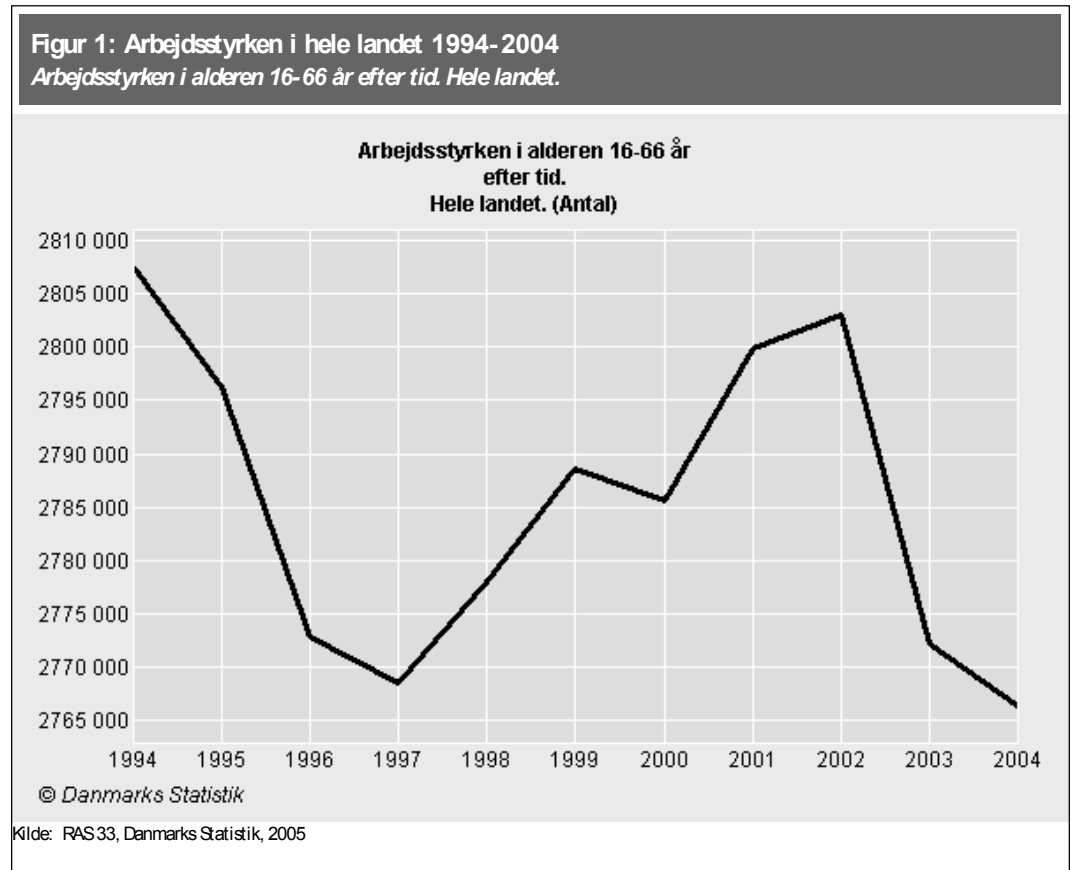
Bilag D: Udvalgt statistik

Arbejdsstyrken

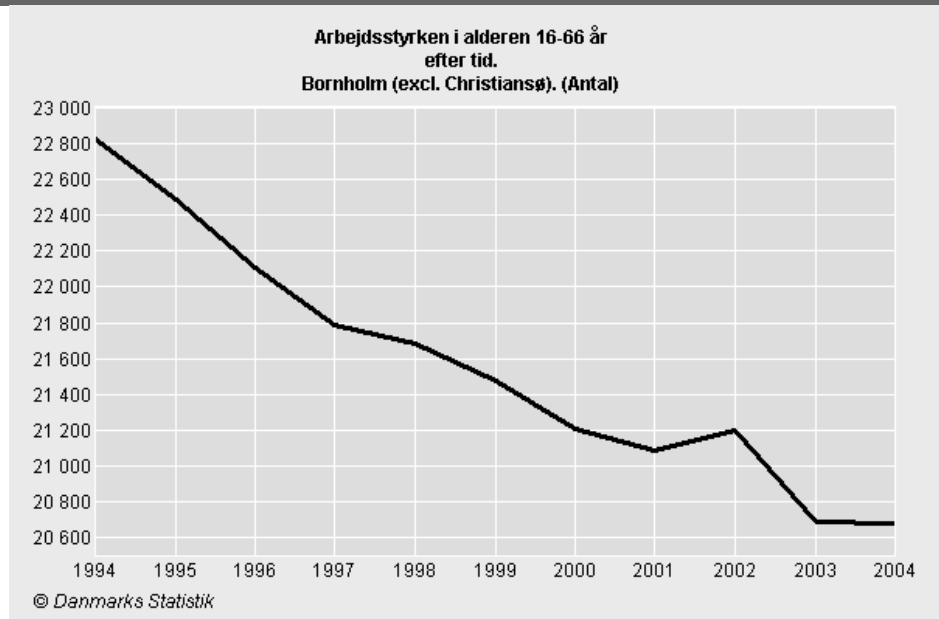
I 2003 var der i alt 245.342 arbejdssteder i Danmark, hvoraf de 2.157 befandt sig på Bornholm (eksklusiv Christiansø) (Danmarks Statistik).

Som det kan ses af de nedenstående figurer har bevægelserne i den generelle arbejdsstyrke været igennem en mere varierende udvikling end arbejdsstyrken på Bornholm, der igennem de sidste 10 år er faldet stødt.

I 2004 var i alt 2.699.855 personer beskæftiget i Danmark, hvoraf 18.957 personer arbejdede på Bornholm (Danmarks Statistik).

Figur 2: Arbejdsstyrken på Bornholm over en tiårig periode
Arbejdsstyrken i alderen 16-66 år efter tid. Bornholm, excl. Christiansø.

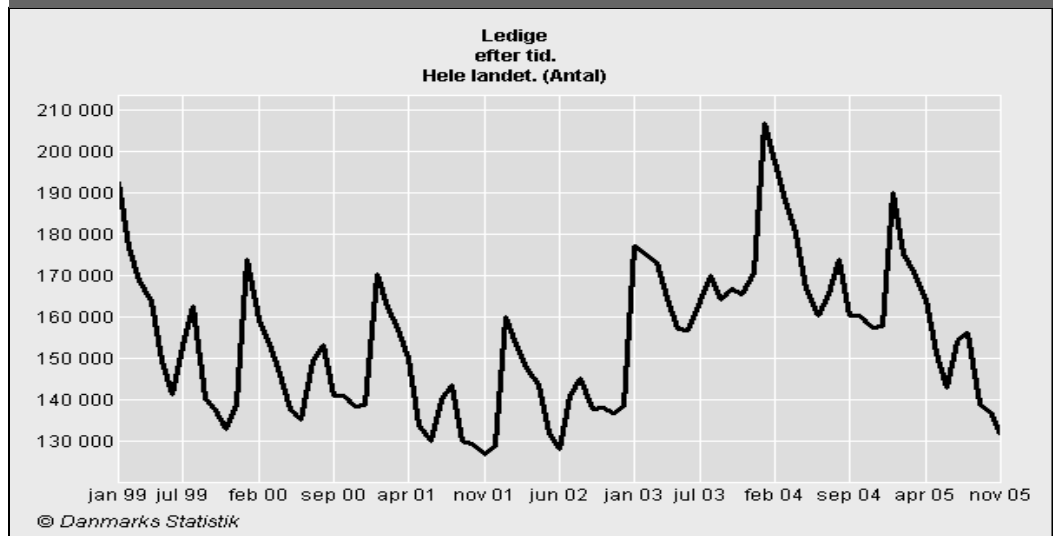
Kilde: RAS 33, Danmarks Statistik, 2005

Figur 1 og 2: Trods større udsving i størrelsen af den totale arbejdsstyrke følger arbejdsstyrken på Bornholm udviklingen på landsplan, idet begge figurer illustrerer et fald i arbejdsstyrken fra 1994 til 2004.

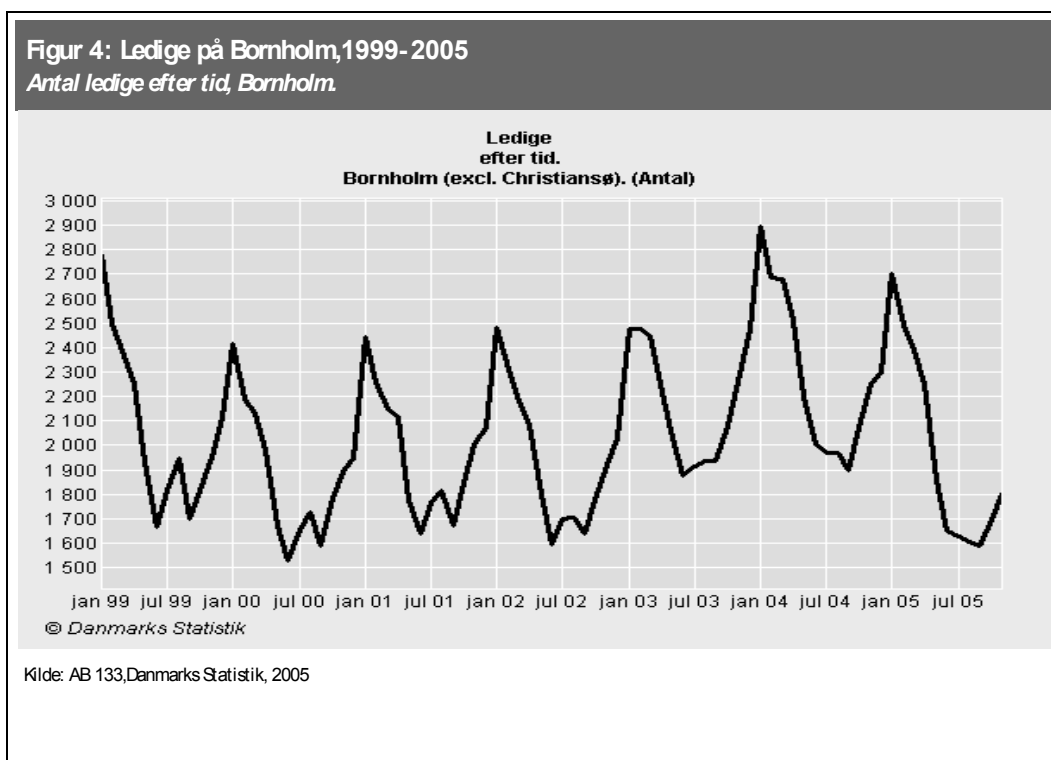
Ledighed

Ledigheden i Danmark, og specifikt for Bornholm, januar 1999 – november 2005 kan ses af figur 3 og 4.

Figur 3: Ledige i hele landet, 1999-2005
Antal ledige efter tid. Hele landet

Kilde: AB 113, Danmarks Statistik, 2005

Figur 3 illustrerer den generelle ledighed på landsplan, der fra 1999 til 2005 viser et fald. Sammenlignes med figur 4, der viser ledigheden på Bornholm, ses et tilsvarende fald i antallet af ledige. Udviklingen i ledighed på Bornholm har i den 6-årige periode været præget af relativt store sæsonudsving, idet vintermånederne udgør de største stigninger i antallet af ledige.

Det har desværre ikke været muligt at finde branchespecifik ledighedsstatistik i Danmarks Statistikbank, idet ledigheden her opgøres primært i forhold til område og arbejdsløshedsforsikringskategori.

Udvikling af arbejdssteder og beskæftigelse inden for udvalgte erhverv

Vi gør opmærksom på, at der ved tabellerne for antal beskæftigede er brugt en bredere søgning i brancher end ved tabellerne for antal arbejdssteder. Årsagen er, at statistikken i Danmarks Statistikbank over beskæftigede i forhold til branche kun opgøres i 27-grupperinger⁹, mens antal arbejdssteder i forhold til branche også opgøres i 53-grupperinger, der er et brancheniveau dybere. Derfor har det kun været muligt at opgøre antallet af beskæftigede i forhold til de relevante erhverv relativt overordnet.

Turisme

I Danmark findes i alt 20.899 virksomheder, som arbejder med emner, som relaterer sig til turismeindustrien.

⁹ "27-gruppering" henviser til en opdeling af brancher i 27 overordnede grupper.

Transportbranchen

1.196 virksomheder arbejder inden for rejse- og turistbureauer, hvilket hører under transportbranchen. 17 af virksomhederne befinder sig i Bornholms amt. (NACE 633000, KOB)

Tabel 1.0 illustrerer, at antallet af arbejdssteder inden for transport, hvor turistbureauer m.m. hører under, både på landsplan og på Bornholm er faldet i løbet af perioden 1999-2003.

Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	2384	2389	2439	2248	2177	0 ¹²
Bornholm	38	35	39	29	29	0

Kilde: ERH13 og ERH13x, Danmarks statistik, 2005

Antal Beskæftigede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	118.996	119.132	119.358	118.508	117.704	116.506
Bornholm	1285	1206	1152	1198	0 ¹¹	1011

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Af tabel 1.1 ses det, at også antallet af beskæftigede inden for transportbranchen har været faldende siden år 2002 på både Bornholm og på landsplan.

På Bornholm er faldet i beskæftigelsen fra 1999-2004 markant. 21 pct. færre personer er således beskæftiget inden for transport på Bornholm i forhold til et fald på kun 2 pct. af den samlede beskæftigelse i Danmark i samme 5-årige periode.

Forholdes udviklingen af arbejdssteder med udviklingen af beskæftigede inden for transportbranchen, ses det, at de to udviklinger følger samme tendens på landsplan. På Bornholm ses derimod nogle interessante afvigelse. I 2001 steg antallet af arbejdssteder således på Bornholm, samtidig med at antallet af beskæftigede faldt. I 2002 stiger beskæftigelsen på Bornholm igen, samtidig med at antallet af arbejdssteder reduceres med 26 pct.

Hotel- og restaurationsbranchen

En anden branche, der relaterer sig til turisme, er hotel- og restaurationsbranchen. Der findes i alt 19.703 hotel- og restaurationsvirksomheder i Danmark, hvoraf 305 ligger på Bornholm (NACE 550000, KOB).

Som tabel 2.0 viser, er antallet af arbejdssteder inden for hotel- og restaurationsbranchen både på landsplan, og specifikt på Bornholm, faldet fra 1999-2003.

¹⁰ Tabellen opgør tilknytningen til arbejdsmarkedet pr. ultimo november året før.

¹¹ Danmarks statistikbank har revideret branchefordelingen på Bornholm i 2003 (93 pers.) og 2004 (508 pers.), hvilket har medført et databrud i 2003. Det totale antal beskæftigede er ikke blevet ændret, men specielt branchefordelingen i den offentlige sektor er ændret.

¹² Der findes ingen statistik for 2004 og 2005 i forhold til antal arbejdssteder og arbejdsområde i Danmarks Statistikbank.

Tabel 2.0: Arbejdssteder inden for hotel- og restaurationsvirksomheder

Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	12.106	12.132	12.149	11.511	11.406	0
Bornholm	211	207	201	193	195	0

Kilde: ERH13 og ERH 13x, Danmarks statistik, 2005

I tabel 2.1 ses det, at beskæftigelsen inden for hotel- og restaurationsvirksomheder samlet set er steget fra 1999 til det højeste niveau i 2004.

Også på Bornholm er antallet af beskæftigede inden for hotel- og restaurationsbranchen i den samme 5-årige periode steget til det højeste antal beskæftigede i 2004 - en stigning på i alt 19 pct.

Tabel 2.1: Beskæftigelse inden for hotel- og restaurationsvirksomheder

Antal Beskæftigede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	77.447	79.082	79.023	78.870	79.609	79.636
Bornholm	999	1038	1038	1085	0	1186

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Selvom antallet af arbejdssteder inden for hotel- og restaurationsbranchen er faldet i perioden 1999-2002, har det ikke haft indvirkning på den samlede beskæftigelse - hverken på landsplan eller specifikt på Bornholm, da beskæftigelsen i samme periode er steget.

Kunsthåndværk

Kunsthåndværkerdisciplinerne er ifølge www.craftsbornholm.dk keramik, glas, tekstil, træ og metal. Eftersom Danmarks statistikbank ikke indeholder så specifikke brancher, har vi måttet tage udgangspunkt i hvert enkelt materiale, som kunsthåndværket arbejder med. Der vil derfor være tale om meget overordnede optællinger af antal arbejdssteder og antal beskæftigede personer.

Der findes i alt 4.695 forretningssteder i Danmark, som enten arbejder med fremstillingen af forskellige kunsthåndværk, eller som handler en gros med kunsthåndværk.

Tekstil- og læderindustrien

I alt 2.412 virksomheder beskæftiger sig med fremstilling af tekstil og beklædning i Danmark, hvoraf 34 befinder sig på Bornholm. (NACE 17009, KOB)

Tabel 3.0 viser antallet af arbejdssteder inden for tekstil- og læderindustrien, hvor fremstilling af alle slags tekstilvarer hører under. I perioden 1999-2003 er der sket et kraftigt fald på 43 pct. af antal arbejdssteder inden for tekstil- og læderindustrien på landsplan. På Bornholm er faldet lidt mindre (31 pct.), men dog stadig relativt højt. Det er i perioden 2001-2002, at de største fald i arbejdsstyrken forekommer.

Tabel 3.0: Arbejdssteder inden for tekstil- og læderindustrien

Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	1724	1642	1592	1016	985	0
Bornholm	13	16	17	9	9	0

Kilde: ERH 13 og ERH 13x, Danmarks statistik, 2005

Antallet af beskæftigede inden for tekstil- og læderindustrien har ligeledes været jævnt faldende igennem de sidste 5 år i Danmark, som vist i tabel 3.1. I alt er beskæftigelsen faldet med 36 pct. på landsplan.

På Bornholm er antallet af beskæftigede fra 1999-2004 inden for tekstil- og læderindustrien relativt lav, men stabil. Efter en svag stigning fra 1999 til 2002 falder antallet dog i 2004 for første gang i den 5-årige periode (2003 undtaget).

Tabel 3.1: Beskæftigelse inden for tekstil- og læderindustrien

Antal Beskæftigede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	17.150	15.816	15.071	14.315	11.976	10.960
Bornholm	38	39	40	43	0	37

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Beskæftigelsen på Bornholm har således ikke i nævneværdig grad været påvirket af den generelle nedgang i antal arbejdssteder og antal beskæftigede inden for tekstil- og læderindustrien.

Engroshandel

Der er i alt 965 engrosvirksomheder, der handler med kufferter, lædervarer og kunsthåndværk. I Bornholms amt er der 3 tilsvarende virksomheder. (NACE 514750, KOB) Endvidere eksisterer der 4.799 engrosforhandlere af føde-, drikke- og tobaksvarer i Danmark, hvoraf 42 befinder sig på Bornholm. (KOB)

På landsplan er antallet af arbejdssteder inden for engroshandel, som tabel 4.0 illustrerer, faldet i perioden 1999-2003. Bornholm følger den landsdækkende udvikling, og i samme periode ses også her et fald i antallet af arbejdssteder.

Tabel 4.0: Arbejdssteder inden for engroshandel (ekskl. handel med biler)

Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	19.019	18.571	18.357	14.934	15.035	0
Bornholm	76	71	71	60	63	0

Kilde: ERH 13 og ERH 13x, Danmarks statistik, 2005

I forhold til beskæftigelsen har det totale antal beskæftigede inden for engroshandel været faldende siden 2002, som tabel 4.1 illustrerer. Også udviklingen på Bornholm har fulgt den faldende tendens, idet beskæftigelsen inden for engroshandel på Bornholm er faldet med 12 pct. i perioden fra 1999 til 2004.

Tabel 4.1: Beskæftigelse inden for engroshandel

Antal Beskæfti- gede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele lan- det	165.490	167.286	163.949	161.883	157.777	156.274
Bornholm	440	442	433	403	0	389

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Sammenstilles udviklingen af arbejdssteder med udviklingen af beskæftigelse er tendensen den samme på landsplan som på Bornholm. Både antallet af arbejdssteder og antallet af beskæftigede er generelt faldet i perioden 1999-2002, dog er beskæftigelsen ikke faldet i samme grad som antallet af arbejdssteder. Dette gælder især på landsplan.

Sten-, ler- og glasindustrien

Derudover er der 435 virksomheder, som fremstiller keramiske produkter, der ikke er byggematerialer. 28 af disse befinder sig på Bornholm.

10 af de i alt 302 virksomheder, som fremstiller glas og glasprodukter, ligger i Bornholms amt.

Tabel 5.0 viser antallet af arbejdssteder inden for sten-, ler- og glasindustrien, som er den branche arbejde med keramik og glas hører under. Tabellen viser, at der er sket et væsentligt fald i antallet af arbejdssteder inden for sten-, ler- og glasindustrien i perioden 1999-2003 – henholdsvis 31 pct. på landsplan og 33 pct. af arbejdsstederne på Bornholm er forsvundet i løbet af de 4 år.

Tabel 5.0: Arbejdssteder inden for sten-, ler- og glasindustrien

Antal Arbejds- steder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele lan- det	1217	1172	1089	861	837	0
Bornholm	36	38	35	23	24	0

Kilde: ERH 13 og ERH 13x, Danmarks statistik, 2005

Ifølge tabel 5.1 skete der en stigning i den totale beskæftigelse inden for sten-, ler - og glasindustrien fra 1999 til 2000, men siden har beskæftigelsen været jævnt faldende frem til 2004. I alt er antallet af ansatte inden for sten-, ler - og glasindustrien faldet med 26 pct. på landsplan i løbet af den 5-årige periode.

Overordnet følger Bornholm beskæftigelsesudviklingen på landsplan inden for sten-, ler - og glasindustrien, idet beskæftigelsen i denne samme periode også her har været faldende - dog først fra 2002. Faldet i antal beskæftigede inden for sten-, ler - og glasindustrien på Bornholm er med 11 pct. dog relativt mindre end faldet på landsplan.

Tabel 5.1: Beskæftigelsen inden for sten-, ler - og glasindustrien

Antal Beskæfti- gede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele lan- det	21.522	21.935	21.292	18.145	17.147	15.905
Bornholm	288	295	323	278	0	255

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Både antallet af arbejdssteder og antallet af beskæftigede er faldet i perioden 1999-2003 inden for sten-, ler - og glasindustrien. Selvom mange arbejdssteder er forsvundet i denne periode, er faldet i antal beskæftigede dog ikke af en tilsvarende størrelse. Især er det procentvise fald i beskæftigelsen på Bornholm relativt mindre end faldet på landsplan.

Træ-, papir - og grafisk industri

I forhold til den resterende produktion, som kan siges at høre under erhvervet kunsthåndværk, er der i Danmark i alt 382 virksomheder, som beskæftiger sig med fremstilling af andre træprodukter, kork, strå og flet, hvoraf 3 virksomheder er bornholmske. Disse virksomheder hører under træ-, papir - og grafisk industri.

Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	834	820	796	660	623	0
Bornholm	13	13	11	10	10	0

Kilde: ERH 13 og ERH 13x, Danmarks statistik, 2005

Antallet af arbejdssteder inden for træindustrien¹³ kan ses af figur 6.0.

I perioden 1999-2003 har antallet af arbejdssteder, både på landsplan og specifikt på Bornholm, været faldende inden for træindustrien. Især i 2001-2002 forekom et relativt stort fald på 17 pct. af det totale antal arbejdssteder. Det største fald i antal arbejdssteder på Bornholm fandt sted året før i 2000-2001, og var med 15 pct. af en lidt mindre størrelse end nedgangen på landsplan.

Som det ses af tabel 6.1 har den samlede beskæftigelse gennem de sidste 5 år inden for træ-, papir- og grafisk industri været konstant faldende. På Bornholm har beskæftigelsen inden for træ-, papir- og grafisk industri også været faldende i perioder, men udviklingen har her været mere skiftende. I 2004 steg antallet af arbejdssteder på Bornholm til det hidtil højeste niveau i løbet af den 5-årige periode.

Antal Beskæftigede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	75.435	73.513	71.372	67.132	64.774	62.521
Bornholm	404	407	400	393	0	416

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Sammenholdes udviklingen af arbejdssteder med udviklingen af beskæftigelsen inden for træindustrien følger beskæftigelsen generelt faldet i antal arbejdssteder i perioden 1999-2003.

Afslutningsvist findes der kun én virksomhed på Bornholm (et maskinværksted i Rønne) ud af i alt 199 virksomheder på landsplan, som beskæftiger sig med forarbejdning eller støbning af metalprodukter.

I perioden 1999-2003 ses det af figur 7.0, at antallet af arbejdssteder inden for fremstilling og forarbejdning af metal generelt er faldet, mens det på Bornholm i samme periode er øget med 20 pct.

¹³ I figur 6.0 er papir- og grafisk industri ikke medtaget, da denne industri grupperes selvstændigt i en 53-gruppering.

Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	4076	4048	4072	3772	3750	0
Bornholm	15	15	17	18	18	0

Kilde: ERH 13 og ERH 13x, Danmarks Statistik, 2005

Figur 7.1 illustrerer, at beskæftigelsen inden for jern- og metalindustrien generelt er faldet gennem de sidste 5 år i Danmark. I 2001 er der sket en svag stigning i beskæftigelsen på landsplan, men siden er antallet faldet til det hidtil laveste niveau i løbet af den 5-årige periode. Udviklingen i beskæftigelsen på landsplan følger den generelle udvikling i antal arbejdssteder.

På Bornholm har beskæftigelsen inden for jern- og metalindustrien været stigende fra 1999 frem til 2001, hvorefter den er faldet frem til 2004. Betragtes udviklingen over hele perioden har beskæftigelsen på Bornholm inden for jern- og metalindustrien haft en lille stigning.

Antal Beskæftigede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	195.687	189.204	191.268	190.779	183.575	171.352
Bornholm	652	673	723	679	0	658

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Samtidig med at både antallet af arbejdssteder inden for fremstilling og forarbejdning af metal samt beskæftigelsen inden for jern- og metalindustrien er vokset på Bornholm i perioden 1999-2002 har udviklingen inden for begge parametre været faldende på landsplan. Selv da beskæftigelsen på Bornholm faldt i 2002, blev antallet af arbejdssteder samtidig øget, og generelt må jern- og metalerhvervet siges at være et relativt stabilt erhverv på Bornholm sammenlignet med udviklingen i resten af landet.

Special fødevarer

2.950 virksomheder fremstiller fødevarer og drikkevarer i Danmark. På Bornholm er antallet af virksomheder 79. (KOB)

Udviklingen i antal arbejdssteder inden for fremstilling af føde-, drikke- og tobaksvarer kan ses af tabel 8.0, hvor Bornholm følger den generelle udvikling. Antallet af arbejdssteder er kontinuerligt faldet i løbet af perioden 1999-2003. Størst er faldet på Bornholm, hvor 18 pct. af arbejdsstederne er forsvundet, mens det totale fald for hele landet er på 11 pct. Det største fald både på landsplan og på Bornholm finder sted i 2002.

¹⁴ Antallet af arbejdssteder er væsentligt højere inden for branchen "Fremstilling og forarbejdning af metal" end antallet af virksomheder, som forarbejder eller støber metalprodukter. Årsagen er, at KOB opgør den første branche i en mere detaljeret gruppering end Danmarks Statistik, som har opgjort den sidstnævnte branche i den mere overordnede 53-gruppering.

Tabel 8.0: Arbejdssteder inden for føde-, drikke- og tobaksvareindustri						
Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	2261	2256	2148	2092	2008	0
Bornholm	62	58	60	50	51	0

Kilde: ERH 13 og ERH 13x, Danmarks statistik, 2005

Tabel 8.1 viser, hvordan den samlede beskæftigelse inden for føde-, drikke- og tobaksvareindustrien har været faldende i løbet af de seneste fem år. I 2001 kom en lille stigning i den samlede beskæftigelse inden for føde-, drikke- og tobaksvareindustrien.

Samme nedadgående udvikling har været gældende for beskæftigelsen på Bornholm. Her opstod der først en stigning i 2002, hvorefter beskæftigelsen faldt i 2004 til det hidtil laveste antal i den 5-årige periode.

Tabel 8.1: Beskæftigelsen inden for føde-, drikke- og tobaksvareindustri						
Antal Beskæftigede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	83.603	81.409	81.581	81.102	80.537	76.914
Bornholm	1497	1398	1393	1455	0	1246

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Forholdes tabel 8.0 med tabel 8.1, følger udviklingen i arbejdssteder på landsplan generelt udviklingen i beskæftigelsen. I 2001 stiger beskæftigelsen dog svagt på landsplan, som den eneste stigning i perioden 1999-2002. Samtidig falder antallet af arbejdssteder fortsat i hele landet. På Bornholm stiger beskæftigelsen først i 2002, ligeledes som den eneste stigning i den 4-årige periode. Også denne stigning sker samtidig med, at antallet af arbejdssteder fortsat falder på Bornholm. Faldet i antallet af arbejdssteder er set over perioden 1999-2002 procentvis større end faldet i antal beskæftigede i løbet af perioden både for hele landet, men især for Bornholm.

I hele landet falder antal arbejdssteder således med 7 pct., mens antal beskæftigede falder med 3 pct. På Bornholm falder antal arbejdssteder med hele 19 pct. mod et fald på kun 3 pct. af antal beskæftigede.

Tabel 9.0 illustrerer, hvordan antallet af arbejdssteder inden for detailhandel med fødevarer er faldet i perioden 1999-2003 både på landsplan og på Bornholm. I alt falder antallet af arbejdssteder med 17 pct. i hele landet. På Bornholm har udviklingen i starten af perioden (1999-2001) været relativt stabil sammenlignet med udviklingen på landsplan, men i 2002 følger Bornholm den generelle udvikling og falder med 16 pct. I alt falder antallet af arbejdssteder inden for detailhandel med fødevarer på Bornholm med 26 pct.

Tabel 9.0: Arbejdssteder inden for detailhandel med fødevarer

Antal Arbejdssteder	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	8410	8314	8154	7323	7017	0
Bornholm	70	69	70	59	52	0

Kilde: ERH 13 og ERH 13x, Danmarks statistik, 2005

Antallet af beskæftigede inden for detailhandel og reparationsvirksomhed har i Danmark været stigende i perioden 1999-2004, som figur 9.1 viser. Udviklingen på Bornholm har imidlertid samlet set været faldende, trods svage stigninger frem til 2002.

Tabel 9.1: Beskæftigelsen inden for detailhandel og reparationsvirksomhed (undt. biler)

Antal Beskæftigede	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hele landet	187.976	190.875	192.992	193.141	194.366	192.157
Bornholm	1617	1627	1664	1700	0	1609

Kilde: Pend 11, Danmarks statistik, 2005

Udviklingen inden for detailhandelen med fødevarer viser, at mens arbejdssteder er forsvundet, er beskæftigelsen steget både på landsplan og på Bornholm i perioden 1999-2002. Som nævnt ved figur 9.0 er antallet af beskæftigede inden for detailhvervet faldet på Bornholm i 2004, men det har desværre ikke været muligt at sammenligne denne udvikling med udviklingen af antal arbejdssteder i det pågældende år.